

TANULMÁNYOK

HERMANN RÓBERT

ÁTÁLLNI, FÉLREÁLLNI VAGY ELLENÁLLNI?

A fővezéri kérdés a Dunántúlon 1848 nyarán és őszén: Franz Ottingertől Teleki Ádámgig

1848. június eleje és november eleje, kevesebb, mint öt hónap leforgása alatt a dunántúli magyar haderő élén összesen hat személy váltotta egymást. Volt közöttük két cs. kir. vezérőrnagy, Franz Ottinger és Teleki Ádám; egy cs. kir. ezredes, Melczer Andor; két cs. kir. altábornagy, István Habsburg-főherceg (egyben az ország nádora) és Móga János; végül egy frissen kinevezett honvéd vezérőrnagy, Görgei Artúr. Kinevezésük és távozásuk körülményei jól mutatják a folyamatot, melynek révén a magyarországi cs. kir. haderő kettészakadt, s a magyar kormányzat iránt lojális alkotóelemei, kiegészülve a frissen szervezett honvédség és önkéntes mozgó nemzetőrség egységeivel, nemcsak hajlandók voltak, de egyben képessé váltak az ország megvédésére a külső támadás ellen. Alábbi tanulmányomban azt kívánom bemutatni, milyen szempontok vezettek az egyes személyek fővezéri kinevezéséhez, milyen konfliktusaik alakultak ki a politikai vezetés képviselőivel, illetve mi tette lehetetlenné működésük folytatását.¹

A szövegben következetesen fővezérségről beszélek, azonban hangsúlyoznom kell, hogy 1848 folyamán a fővezérség nem a teljes haderő, esetleg a főhadsereg feletti parancsnokságot, hanem egy-egy hadszíntér erői feletti rendelkezési jogot jelentette. Ez esetben a dunántúli magyar haderő (fő)vezérségéről van szó, amely semmilyen módon nem terjedt ki a bácskai és bánági magyar csapatokra.

A horvát fenyegetéstől a Dráva-vonal megszerzéséig

Az 1848. áprilisában hatalomra kerülő Batthyány-kormányának a tágabb értelemben vett Magyar Királyság egésze feletti rendelkezés megteremtése is komoly gondot okozott. V. Ferdinánd ugyanis még március 23-án horvát bánná, egyben a horvátországi főhadparancsnokság vezetőjévé nevezte ki Josip Jellačić bárót, az 1. báni határőrezred ezredesét, akit rövidesen vezérőrnaggyá, majd altábornaggyá is előléptettek. Jellačić az udvari körök embere volt, s kezdettől fogva elutasított mindenfajta együttműködést a magyar kormánnyal.

¹ A tanulmányban feldolgozott kérdést rövidebb formában több korábbi munka is tárgyalja. *Aradi*, 1972. passim; *Urbán*, 1984. 70–72., 85–133. o.; *Urbán*, 1986. passim; *Szócs*, 1990. 77–126. o.; *Urbán*, 2007. 235., 249., 255–259., 337–341., 351., 354–356. o.; *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Budapest, 2007. 132–137. o.; *Uő.*: A miniszterelnök és a kormánybiztos: Batthyány Lajos és Csány László. In: *Pártvezér, miniszterelnök, vértanú. Tudományos emlékülés a 200 éve született Batthyány Lajos miniszterelnök tiszteletére*. Zalaegerszeg, 2007. szeptember 12. Szerk.: *Molnár András*. Budapest–Zalaegerszeg, 2008. 111–185. o.; *Uő.*: A Drávától Schwechatig. Az 1848 őszi hadiesemények a Dunántúlon és a Felvidéken: 1848. szeptember–november. Jellačić horvátországi csapatainak támadásától Simunich kiszorításáig. In: *Hermann*, 2008/a. 36–76. o.; *Hermann*, 2008/b. 11–35. o.

Miután az áprilisi törvények nem szabályozták a cs. kir. hadsereg és a magyar kormány viszonyát, s a cs. kir. katonai hatóságok többsége legfeljebb a kormánnyal történő együttműködésre, nem pedig az iránta való engedelmességre volt hajlandó, a miniszterelnök május elején Bécsbe utazott, hogy rávegye az uralkodót és az osztrák kormányt arra, hogy a kérdést rendezzék. Batthyány fellépésének köszönhetően május 7-én az uralkodó a magyarországi, a bánági, a horvátországi és a szlavóniai-szerémségi főhadparancsnokságokat a Batthyány-kormány alá rendelte. Ugyanakkor utasította Jellačićot, hogy engedelmeskedjen a magyar kormánynak, s felhatalmazta István nádort, hogy szükség esetén királyi biztost nevezzen ki a horvát önállósági törekvések elnyomására.

Ezzel csaknem egy időben Csány László, a Vas, Zala, Veszprém, Sopron és Somogy megyék, valamint Sopron, Kőszeg és Ruszt szabad királyi városok területére kinevezett királyi biztos május 10-én jelentésben fordult a miniszterelnökhöz. Az üryget erre az adta, hogy Csillagh Lajos, Zala megye alispánja még május 6-án tett jelentést a miniszterelnöknek arról, hogy Grazból Szerdahelyre ágyúalkatrészeket szállítanak, s javasolta letartóztatásukat. Deák Ferenc, Batthyány távollétében helyettes miniszterelnök május 7-én utasította Csillaghot, hogy tegyen jelentést, miszerint az említett alkatrészek „ki által, ki részére s mily mennyiségben s miféle bárcák vagy útlevelek mellett szállítatnak”, s hogy további rendeletig az alkatrészeket „tartóztassa le.”²

Csillagh az utasítást átküldte Csánynak, aki május 10-én „a körülmények fontosságánál fogva” Batthyánynak írt. Ebben közölte, hogy az említett ágyúkat a Muraközön át Horvátországba szállították „minden katonai kíséret nélkül, mert a későn érkezett jelentés miatt az alispáni rendeletnek sikert szerezni nem lehetett, de megtétettek az intézkedések, hogy ezután a hasonló szállítványok letartóztassanak.” A jelentés további részében az „illír izgatásokról” számolt be, azzal, hogy „a napról napra vakmerőbbé alakuló illír pártnak törekvése oda látszik irányoztatni, hogy a szomszéd szláv fajtákat illír érdekbe sodorja.” Tudatta, hogy „Jellačić horvátországi bán a horváthoni só-, harmincad- és postahivataloknak kötelességükké tette, hogy a kezelése alatti pénzeket ezentúl ne a budai főpénztárba, hanem Zágrábba küldjék”; ezért ő maga megtiltotta a zalai harmincad-, só- és postahivataloknak, hogy pénzeiket Varasdra küldjék. Felhívta a figyelmet arra, hogy a kapott jelentések szerint Magyarországról újoncokat küldenek az itáliai cs. kir. hadsereg kiegészítésére.³

A jelentés május 12-én érkezett Pestre, azon a napon, amikor a minisztertanács a két nappal korábbi budai várbeli katonai vérengzés ügyével foglalkozott, s amikor kisebbségű kormányválság alakult ki.⁴ Mivel ez utóbbi sokkal fontosabb ügy volt, s miután Deák

² Csillagh jelentése: MOL OHB 1848:98. Deák utasítását közli: *Urbán*, 1999. I. 453. o. és *Molnár András*: Deák Ferenc igazságügyi miniszteri irataiból. In: A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere. Szerk.: *Molnár András*. (Zalai Gyűjtemény 43.) Zalaegerszeg, 1998. 251. o.

³ Közli: *Csány*, 1998. I. 39–40. o. Elképzelhető, hogy a május 10-re datált másik, csupán fogalmazványban ismert jelentés ennek a levélnek a fogalmazványa, noha csak tartalmilag, s nem formailag azonos ezzel. Uo. 41–42. o. A Szemeréhez hasonló értelemben frott május 9-i és 10-i jelentéseket lásd: uo. 37–38., 41. o.

⁴ A minisztertanács jegyzőkönyve nem ismert, lásd Széchenyi naplóbejegyzését: *Széchenyi*, 1978. 1246. o. A történetekre lásd: *Urbán Aladár*: Tíz válságos nap a Batthyány-kormány történetéből 1848. május 10. – május 20. In: *Urbán Aladár*: A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról. Budapest, 1981. 96–159. o.; *Urbán Aladár*: Agitáció és kormányválság 1848 májusában. In: uo. 209–259. o.; *Urbán*, 1986. 362–365. o.; *Urbán*, 2007. 166–168. o.

május 7-én nemcsak Csillaghnak küldött utasítást a fegyverszállítás tárgyában, hanem Esterházy Pál külügyminiszter útján az osztrák központi katonai hatóságoktól is felvilágosítást kért az ügyről, Batthyány érthető módon nem foglalkozott a dologgal.⁵

Csány május 14-én újabb levelet írt e tárgyban Batthyáynak. Ez szövegszerűen nem ismert,⁶ Batthyány azonban erre postafordultával, már 15-én válaszolt, s utasította Csányt, hogy a Muraközön keresztül Horvátországba történő bárminemű fegyver- vagy lőszer-szállítás tilos.⁷ Egyben értesítette arról is, hogy a cs. kir. 16. (Zanini) gyalogezred két századát küldi a rendelkezése alá.⁸

Május 18-án Csány egy Zágrárból jött „biztos embere” tudósítása alapján beszámolt arról, hogy május 15-én Zágrábban a tömeg – a báni tanács tagjainak határozata alapján – nyilvánosan el akarta égetni István nádor május 10-én Jellačićhoz intézett, a bán törvényellenes eljárásának királyi biztos által történendő kivizsgálásáról szóló levelét. E szándékától Jellačić felszólalására ugyan elállt, ugyanakkor akasztófára függesztette a nádor képét, majd megégette azt; s ez történt a magyar kormány tagjainak arcképeivel is. Csány jelentése szerint a zágrábi nemzetőrség „kivétel nélkül vakbuzgón dühöngőnek mondathatik – a papság egészen illír szellemű, a vidékbeli őrség [azaz a határőrök] Zágrábban tanyázó része tisztikarával együtt illír lelkületű, – a polgárok vagyonszámát tekintve is egy nagy rész csatlakozik az illír párthoz, de már annál a másik rész inkább kényszerítésből, megfélemlésből viseli az illír színt. – Az írók, az ügyvédek felekezete tökéletesen illír.” A nép egyelőre még közömbös, így „ha a kir[ályi] biztos nevezetes katonai erővel jelenend meg az országban, a győzelem bizonyos; enélkül a még most közömbös nép és megfélemlített polgár és nemes osztály az illír párthoz csatlakozand, és ekkor Horvátország veszve van, – és abban Magyarország sorsa is eldöntetik.” Mindez talán vakmerő állításnak látszik, de sokéves tapasztalat alapján írja e sorokat. „Kérve kérem Méltóságodat, méltóztassa figyelmére állásomat, ha Méltóságod ismert, sőt, hízelgés nélkül mondom, csodálat érellyessége meg nem menti e komoly korban honunkat a veszélytől –, a Dráván túli földön megásatik annak sírja” – írta.⁹

A jelentés május 20-án a minisztertanács elé került, s Batthyány még aznap a minisztertanács határozata alapján utasította Hrabovszky János altábornagy, péterváradai főhadparancsnokot, királyi biztost, hogy vizsgálja ki a Zágrábban történeteket, s a törvények alapján járjon el a nádor képének felakasztásában vétkesek és az azt meg nem akadályozó bán ellen, s ha a vádak bebizonyulnának, tartóztassa le a vádlottakat.¹⁰

⁵ Deák az ügyről beszámolt a minisztertanács május 8-ili ülésén is. Lásd a jegyzőkönyvet, közli: KLÖM XII. 109–110. o. és *F. Kiss*, 1989. 44. o. Az Esterházyknak küldött utasítást közli: *Urbán*, 1999. I. 454. o. A folytatásra lásd: uo. 485., 538–539. o.

⁶ Aznap Szemeréhez intézett, hasonló értelmű levelét közli: *Csány*, 1998. I. 44. o. (Az is elképzelhető, hogy Csány nem írt külön e tárgyban Batthyáynak, hanem Csány jelentése alapján Szemere referált az ügyről a miniszterelnöknek.)

⁷ *Urbán*, 1999. I. 516–517. o.

⁸ *Urbán*, 1999. I. 517. o.

⁹ Közli: *Csány*, 1998. I. 48–50. o. és *Urbán*, 1999. I. 556–558. o. A történekről Csány másnap Szemerének is jelentett, közli: *Csány*, 1998. I. 51. o.

¹⁰ Közli: *Urbán*, 1999. I. 576. o. A minisztertanács jegyzőkönyvét közli: KLÖM XII. 159–160. o.; *F. Kiss*, 1989. 48–49. o. A minisztertanács lefolyására lásd: *Széchenyi*, 1978. 1251–1252. o.

Csánytól a május 19–27. közötti nyolc napban egyetlen jelentést sem ismerünk. (Ezekben a napokban Somogy megyét látogatta meg, s részt vett a megye közgyűlésén is.)¹¹ Május 27-én ismét Batthyáynak jelentett. Beszámolt a Dráva-vonalra rendelt katonaság elhelyezésével kapcsolatos intézkedéseiről, a muraközi lakosság jó szelleméről, hozzátéve, hogy „hogy Jellačić és társai, Muraközre nézve, mire biztosan számoltak, magukat misztifikálták.”¹² Május 30-i jelentésében beszámolt muraközi útjáról, s kifejtette, hogy „miután az alkirálynak [István nádornak] és Méltóságodnak, királyunk akaratjával kiadott rendeletei Jellačić által, szinte a király akaratában, tudtában, s meg egyezésében gyökerezett rendeletekkel semmisítettnek meg – nem tartom lehetetlennek, hogy a magyar korona s magyar király katonái közt, talán már a közelben, harca kerürend a dolog.” Erre az esetre támadó hadműveletet javasolt, de legalább is azt, hogy a Dráva vonalán álló katonaságot jelentősen erősítsék meg. A határőrezredekre azok „il-lír” érzelmei miatt nem lehet számítani, leszámítva azt az esetet, ha a király Budára teszi át a székhelyét, s a magyar csapatok élére a nádor áll. Ha Batthyány bővebben akar vele értekezni a dolgról, „néhány órára” szívesen megjelenik Pesten; „én közel a sírhoz, csak egyben találok jutalmamat, abban ti., ha életem véghatárán honomnak jót tehettem, és Méltóságodhoz hasonló hazafiaknak elégtelenségével szállhatok át a túlvilágba.” A jelentés május 31-én már Pesten volt, s Batthyány a következő háttérrel küldte azt át Szemerének: „Különös figyelmébe ajánlom M[éltóságodna]k *igen-igen* fontos levelét Csány barátunknak”¹³

Sztankó Soma, a miniszterelnök nemzetőrségi titkára május 31-én közölte Csányval, hogy Batthyány nagyon megörvendett, miszerint Csány „nézeteiben a gróf úrral egyetért, s annál fogva óhajtana Kegyeddal személyesen értekezhetni.”¹⁴

A kormány ezek után június 1-jén döntött arról, hogy Tolna, Baranya és Somogy megye biztosítására Csány rendelkezése alá ad 3–4000 főnyi sorkatonaságot; a katonasággal kapcsolatos intézkedések kiadását Mészárosra, a Csáynak adandó utasítás megfogalmazását Szemerére bízta.¹⁵ Csányt Szemere Bertalan belügyminiszter másnap, június 2-án Zala, Somogy, Baranya és Tolna megyék királyi biztosává nevezte ki, s megbízta, hogy a Dráva-vonalán összevonandó 4000 főnyi sorkatonasággal és a rendelkezésére bocsátandó, 14 000 főnyi mozgósított megyei nemzetőrséggel tartsa figyelemmel a túlparton történeteket.¹⁶

Batthyány a június 2-i minisztertanács határozata értelmében¹⁷ június 3-án Innsbruckba utazott, hogy az uralkodónál elérje az erdélyi unió szentesítését, illetve Jellačić megrendszabályozását. Csány június 3-án hosszú jelentésben számolt be Batthyáynak a május 10-én Jellačić megrendszabályozására királyi biztosként kiküldött Hrabovszky Já-

¹¹ Lásd erre Szemeréhez intézett május 27-i jelentését, közli: Csány, 1998. I. 54–55. o.

¹² Közli: Csány, 1998. I. 53–54. o. Az ugyanezen a napon Szemeréhez intézett jelentését lásd: uo. 54–55. o.

¹³ Közli: Csány, 1998. I. 55–57. o. és Urbán, 1999. I. 641–643. o. Csány ezen a napon Szemerének is írt egy rövid, nagyjából hasonló szellemű jelentést. Közli: Csány, 1998. I. 57–58. o.

¹⁴ Közli: Csány, 1998. I. 57. o. és Urbán, 1999. 643. o.

¹⁵ A minisztertanács határozatát közli: F. Kiss, 1989. 53. o.

¹⁶ Csány megbízólevelét közli: KLÖM XII. 219–221. o. Lásd még: Pap, 1868. I. 171. o. és Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve I. Szerk.: K. Balog János. H. n., 1978. 472–473. o.

¹⁷ Széchenyi, 1978. 1259–1260. o.

nos báró, altábornagy, szlavóniai és szerémségi főhadparancsnok erélytelen eljárásáról.¹⁸ Személyes találkozójuk alapján az volt a benyomása, hogy Hrabovszky „nem kormányunk, nem nemzetünk, hanem a bán személye és a nemzetiségért buzgólkodó illír nemzet eránt” lelkesül, s hogy az altábornagy ugyanazon „utasítás nyomán halad, melyen Jellačić, őt én ügyünk ellenségének tartom, magasztalva szólt a bánról, a bánnak és a horvát nemzetnek hű ragaszkodásáról a császárhoz, szóval ő egy régi szabású katona, és bizonyosan olyan ellenségünk, ki innsbrucki vagy bécsi utasítás nélkül az alkirálynak [a nádornak] és a minisztériumnak rendeleteit lényeges tárgyban soha el nem fogadja.” Beszámolt az egyre növekvő horvátországi izgatottságról, az ottani fegyveres készülődésről, s kifejtette, hogy jelenleg 10–12 000 főnyi katonasággal véget lehetne vetni a dolognak, de ha a határőrezredek 4. és 5. zászlóaljait is kiállítják a horvát oldalon, akkor kétszer akkora erő sem lesz elég. „Szomorító rajzát adám körülményeinknek, de szomorítóbbak azok a valóságban” – írta, hozzátéve, hogy nemrég Batthyány, Deákon és Kossuthon kívül az illír veszélyt még mindenki rémlátomásnak tartotta. A helyzet jelenleg még nehezebb, mert ha Jellačić megnyitja a horvát tartományi gyűlést, a szabort, s báni esküjét Rajačić szerb pátriárka kezébe teszi le, a „törvényességnek csalhatlan színet” fogja viselni. A levél befejezése után kapta meg Sztankó Soma május 31-i levelét, s közölte, hogy június 8. előtt nem tud Pestre indulni.¹⁹

A jelentés június 5-én délután fél ötkor érkezett a fővárosba, s a Batthyányt helyettesítő Széchenyi másnapra minisztertanácsot hívott össze e tárgyban.²⁰ A minisztertanács június 6-án ennek alapján hozott határozatot a sorkatonaság szaporításáról, valamint arról, hogy megerősíti Csány biztos megbízatását, s a drávai védelmi vonal szervezésére 100 000 ezüst forintot küld neki. A minisztertanács egyben kifejezte kívánságát, hogy az uralkodó távollétében a nádor vegye át a magyarországi haderők feletti tetteleges rendelkezést; illetve, hogy a nádor utasítsa Puchner altábornagyot, az erdélyi főhadparancsnokot az ottani fegyveres erő felének Magyarországra küldésére.²¹

Ugyanakkor Mészáros Lázár hadügyminiszter arról érdeklődött Csánytól, vajon a rendelkezése alatt lévő katonaság „egészen vagy ha és amennyiben ez még most nem eszközölhető, mennyiségének legalább egy része, és jelesen, minő, nélkülözhető-e?”²² Június 8-án Mészáros már értesítette őt, hogy „az ottani belső nyugalom fenntartására s a varasdi berohanások meggátlására vagy visszatartására” az Ausztriából rövidesen megérkező 60. (Wasa) gyalogezredet küldi Zala megyébe.²³

A még a tavasz folyamán a budai főhadparancsnokság mellé delegált Josef Herdy vezérkari őrnagy június 8-án küldött részletes beszámolót arról a beszélgetésről Latour osztrák hadügyminiszternek, amelyet az előző napon, 7-én Mészáros hadügyminiszterrel folytatott a Szegedtől Mohácson át Varasdig terjedő védvonal létrehozásáról.²⁴ Ebből

¹⁸ Hrabovszky királyi biztosságára lásd: *Szöcs*, 1972. 58–68. o. és *Spira*, 2001. 72–202. o.

¹⁹ Közli: *Csány*, 1998. I. 58–62. és *Urbán*, 1999. I. 660–663. o.

²⁰ *Széchenyi*, 1978. 1261. o.

²¹ A minisztertanács határozatát közli: KLÖM XII. 228–229. o. és *F. Kiss*, 1989. 54–55. o. A határozatokra lásd még: *Urbán*, 1999. I. 673–676., 686–687., 690–694. o.

²² Mészáros – Csány, Budapest, 1848. június 6. №. 651/H.ü. MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 1.

²³ Mészáros – Csány, Budapest, 1848. június 8. MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 8.

²⁴ Herdy – Latour, Buda, 1848. június 8. KA KM Präs. 1848:2425. Herdy e jelentésben egyben mihez tartási parancsot kért Latourtól, s mellékelte hozzá az ugyanezen a napon Mészároshoz az említett védvonalról el-

látszik, hogy a védelmi vonalat egységesnek képzelték el; a több héttel korábban szervezni kezdett szegedi tábor rendeltetése pedig kiegészült volna azzal, hogy a Szlavónián át megindítandó hadművelet alapja legyen.

Csány valamikor június 7. körül újabb jelentést intézett a kormányhoz. Ebben kifejtette: „jelenleg Horvátországban azt vélni, hogy van mellettünk egy bármi töredék az értelmességből, nagy tudatlanságot árulna el a h[orvát] körülményekről.” A katonai előkészületek elősorolása után úgy vélte, hogy két héttel ezelőtt még csekély haderővel el lehetett volna foglalni az országot; most már nem, mert a nemzetőrséget mindenütt határőrök váltották fel. Jelenleg attól lehet tartani, hogy a horvát csapatok „kevés vér, vagy semmi vérontással” elfoglalják a Muraközt, annál is inkább, mert „katonatiszteink inkább az illíreket, a határőrséget, a Jellačićot [!] pártolják; minisztériumunkat gyűlölettel nézik, a királyt Jellačić részén hiszik lenni” A június 2-i minisztertanácsi határozat értelmében küldendő 4000 fő nem elegendő a Dráva-vonal védelmére, ha Eszékét is védeni akarják vele, akkor legalább 6000 fő kell és 12 ágyú.

Csány ugyan katonaviselt személy volt, de nyilvánvaló volt, hogy miután a királyi biztosként működő Hrabovszkynak esze ágában sincs használni a Dráva-vonalon felsorakozó katonaságot és nemzetőrséget, a védvonal számára katonai parancsnokról is kell gondoskodni. Csány e jelentésében kérte „egy velem ismerős, a seregek előtt tekintélyes generális, minő Ottinger, Gallbrun, Dietrich” kiküldését.²⁵

A Dráva-vonalon elfoglalandó védőállásról Pulszky Ferenc, a bécsi magyar külügyminisztérium államtitkára június 9-én tájékoztatta Latour cs. kir. hadügyminisztert is azzal, hogy ennek létrehozását a bán újabb ellenséges demonstrációi, pl. a közpénztárak lefoglalása, vámsorompók önkényes felállításai, a szlavóniai ügyekben történő beavatkozása, a kapcsolt részek hadilábra állítása, valamint az a tény indokolja, hogy a szerb-illír, a horvát és a bánági zavarok között összefüggés van, s „így Magyarországot belső és külső támadás fenyegeti.” Az átiratban hangsúlyozta, hogy szó sincs támadó előkészületekről; az említett védvonal célja a támadások kivédése, a trón és az ország integritásának fenntartása, „egyébiránt a minisztérium kész a békés és méltányos megegyezésre.”²⁶ Latour nem válaszolt az átiratra, viszont másolatban továbbította azt a horvátországi, szlavóniai és bánági főhadparancsnokságoknak – tehát magának Jellačićnak is.²⁷

Helyettes hadügyminiszterből a Dráva-vonal parancsnoka: Franz Ottinger

Csány rövidesen a fővárosba utazott, ahol június 8–10. között személyesen tárgyalt a kormány tagjaival (Batthyányval nem, mert ő ekkor Innsbruckban tárgyalt), köztük a miniszterelnököt helyettesítő Széchenyivel, Kossuthal és Mészárossal. (Csány egyéb-

juttatott szakvéleményét. Latour június 13-án arra utasította Herdyt, hogy tekintettel Magyarország és mellékországi közötti viszonyok bonyolultságára, a jövőben hasonló megbeszéléseken mindig békítő, kiegyenlítő szellemben nyilatkozzék; Mészárostól pedig csak abban az esetben fogadjon el utasításokat, ha azokat a budai főhadparancsnok útján kapja tőle.

²⁵ Közli: Csány, 1998. I. 64–66. o.

²⁶ Pulszky – Latour, Bécs, 1848. június 9. №. 169/e. KA KM Präs. 1848:2383. Az átirat Mészáros június 7-i levele alapján íródott. Közli: Urbán, 1999. I. 686. o.

²⁷ Latour 1848. június 11-i köriratának fogalmazványát lásd: KA KM Präs. 1848:2383.

ként – Széchenyi naplófeljegyzése szerint – a horvátokkal való minden áron történő pacifikálás mellett nyilatkozott.)²⁸ Csány már a fővárosban volt akkor, amikor június 8-áról 9-ére virradó éjjel megérkezett a titeli szerb csajkás zászlóalj lázadásának híre. Nyilván mind ennek, mind Csány beszámolójának szerepe volt abban, hogy a minisztertanács június 9-én úgy döntött, feliratban hívja Budára az uralkodót, a magyar–horvát viszonyok kiegyenlítésére pedig János főherceget kéri fel közvetítőnek.²⁹

Csány nyilván jelezte azt is, hogy a Dráva-vonal katonai parancsnokságára egy magas rangú katonát kellene kinevezni, s ő maga kérte a kormánytól, hogy a soproni születésű Ottinger Ferenc (vagy Franz Ottinger) vezérőrnagyra bizzák e posztot.³⁰ Mészáros Lázár hadügyminiszter emlékirata szerint „úgyszólván erővel beszélte rá Ottinger tábornokot, régi huszárezredbeli pajtását az ottani sereg vezényletére.”³¹ Ottinger korábban Csányval szolgált együtt az 5. huszárezredben, s a továbbiakban is kapcsolatban voltak. Ottinger láthatólag jó viszonyban volt Széchenyivel is. 1846-ban vezérőrnagyi rangban budai dandárparancsnok volt. Batthyány Lajos miniszterelnök április 20-án az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökévé nevezte ki, s megbízatását csak május 15-én vonta vissza. Emellett április 24. – május 23. között, Mészáros Lázár hazaérkezéséig Ottinger töltötte be egyben az ideiglenes hadügyminiszteri tisztelet is, s úgy tűnik, a kormányfő is elégedett volt vele.³²

Magára a kinevezésre csak június 13-án került sor. Csány Pestről való távozása előtt egy hét pontból álló jelentést, illetve előterjesztést juttatott el Mészároshoz. Mészáros ennek alapján június 13-án intézkedett a Dráva-vonalra küldendő csapatokról is. Eszerint „Vas, Zala, Somogy, Veszprém megyék rendes nemzeti őrségéből, akiknek tetszik, mehetnek a Dráva-vonalra”; a Vas, Sopron, Zala, Somogy és Tolna megyében kiállítandó önkéntesek (honvédek) „is oda alkalmaztathatnak.” Emellett különböző reguláris hadseregbeli alakulatokat (a 33. gyalogezred egy zászlóalját, a 48. gyalogezred egy századát, a 7. könnyűlovas ezred fél századát, a 7. vértesezred egy századát, valamint némi tüzérséget) irányított a Drávához. Intézkedett arról is, hogy a fővárosban toborzott honvédzászlóaljak egyikét is Nagykanizsára küldjék.³³ Szintén ezen a napon intézkedett, hogy a Bécsből június 14-én megérkező 60. gyalogezredet is a Zala megyébe irányítsák.³⁴

²⁸ Széchenyi, 1978. 1265. o.; Mészáros, 1867. I. 119. o.

²⁹ Lásd erre: Urbán, 1999. I. 705–710. o. és Széchenyi, 1978. 1262–1265. o. A Széchenyivel való találkozásra lásd még július 13–28. közötti levélváltásukat, közli: Gróf Széchenyi István levelei. Összegyűjtötte, előszóval és jegyzetekkel ellátta Majláth Béla. III. köt. (Gróf Széchenyi István Munkái. VI. k.) Budapest, 1896. 618. o.; Csány, 1998. I. 119–120. o.; Bárfai Szabó László: Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. 1808–1860. Budapest, 1943. II. köt. 701–702. o. Vö. még: Spira György: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a. Budapest, 1964. 165. o.

³⁰ Lásd erre: Csány – Batthyány-kormány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 10. Közli: Csány, 1998. I. 164. o.

³¹ Mészáros, 1867. I. 119. o.

³² Ottingerre lásd: Bona, 2000. 743. o.; Gelich, é. n. I. 178–179. o.; Josef Hirtenfeld: Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Wien, 1857. Zweite Abteilung. 1620–1623. o. Csányhoz fűződő kapcsolataira lásd Ottinger és Csány 1846. évi levélváltását, közli: Csány László reformkori iratai 1817–1848. S. a. r.: Molnár András. (Zalai Gyűjtemény 66.) Zalaegerszeg, 2009. 136., 319–320. o. Széchenyire fűződő kapcsolataira lásd: Gróf Széchenyi István naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula. VI. köt. (1844–1848). Budapest, 1939. 34., 480., 553., 609. o. Az 1848. április-májusi ténykedésére lásd: Urbán, 1999. I. passim.

³³ Lásd erre Mészáros 1848. június 13-i, 30/k. mo. sz. levelét Csányhoz: MOL Csány-ir. Mn. Lev. HM №. 10.; valamint Boineburg altábornagy, budai helyettes főhadparancsnok aznap kelt jelentését Latour cs. kir.

Június 21-én Mészáros tudatta Csányval: Ottinger azt az utasítást kapta, „hogy egyetértőleg működjön Önnel”, a már kiképzett megyei nemzetőrsegeket Csány „szabad rendelkezése alá” helyezik, azok katonai szempontból történő felállítására pedig Ottinger feladata lesz.³⁵ A június 22-én Csányval küldött újabb, részletes utasítás szerint Ottinger „minden tárgyra nézve magát Csány László kir. biztossal tegye egyetértésbe, s ha annak nézetei a katonai dolgokat illetőleg vezérőrnagy úrétől eltérőleg különböznek – e részben a felelősséget a mondott kir. biztosra hagyja, azonban azt, a felelősség átvállalása után nézetei kivételében akadálytalanul működni engedje.”³⁶

Ottinger nem sietett az elutazással. Csány június 15-én is sürgette megérkezését: „Ottinger tábornok urat várva várom, mert egyedül magamnak lehetetlen az eleibém jelölt hosszú vonalban kellőleg bevégezni munkálatomat.”³⁷ Június 19-én és 20-án ismét arról írt, hogy Ottinger nélkül nem akarja kijelölni a csapatoknak „a szükséges felállási pontokat”.³⁸ Mészáros Lázár hadügyminiszter június 18-án közölte Csányval, hogy Ottinger elutazott a táborba; egy június 23-i utasításából kiderül, hogy erre június 17-én került sor.³⁹ Egyelőre nem tudjuk pontosan, hogy Ottinger mikor érkezett a táborba. Erre legkorábban június 21-én kerülhetett sor. Dahlen altábornagy, aki Jellačić távollétében a zágrábi főhadparancsnokság vezetője volt, június 22-én délelőtt kapta Neustaedter ezredesnek, a 7. (bródi) határőrezred parancsnokának (valószínűleg Varasdon kelt) jelentését arról, hogy Ottinger három gyalogzászlóaljjal, egy lovasezreddel és egy tüzéruddal Csáktornya környékére érkezett, s hogy értekezni kíván vele, Neustaedterrel. Tekintettel arra, hogy a Varasd–Zágráb távolság megtétele legalább egy napot igényelt, a június 21-i érkezés tűnik a legvalószínűbbnek.⁴⁰

Csány június 26-i jelentésében arról írt, hogy Ottinger távollétében nem jelölhette ki a felállítási pontokat, már csak azért sem, „mert a sorkatonaság számául mindeddig még tisztában nem voltam, pedig az őrseregek felállítását a sorkatonaság számához szükséges alkalmazni.”⁴¹ Ottinger június 28-án Nagykanizsán volt, többször értekezett védelmi és szervezési kérdésekről Csányval, s elhatározták, hogy közösen szemlélik meg az örvonalat.⁴² Csány egy hét múlva már erről írt Batthyánynak: „dicsekedve mondhatom, hogy Ottinger vezérőrnagy úrral mindeddig a legnagyobb egyetértésben vagyunk, és hiszem, hogy leendünk is.”⁴³

hadügyminiszterhez: KA KM Präs. 1848:2561. A kiküldött erőkről Boineburg június 29-én újabb jelentést küldött Latournak: 475/P. KA KM Präs. 1848:3017.

³⁴ Lásd Boineburg altábornagy, budai helyettes főhadparancsnok június 14-én kelt jelentését Latour cs. kir. hadügyminiszterhez: KA KM Präs. 1848:2594.

³⁵ Mészáros – Csány, Budapest, 1848. június 21. 549/e. MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 17.

³⁶ Mészáros – Csány, Budapest, 1848. június 22. 41/k.mo./e. MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 19. Az irat az Ottingernek adott utasítás magyarra fordított másolata. Lásd erre: Mészáros – Csány, Budapest, 1848. június 23. №. 80/k.mo. uo. №. 21.

³⁷ Csány – Mészáros, Csáktornya, 1848. június 15. Közli: *Csány*, 1998. I. 70. o.

³⁸ Csány – Szemere, Csáktornya, 1848. június 19.; Csány – Mészáros, Csáktornya, 1848. június 20. Közli: *Csány*, 1998. I. 73., 75. o.

³⁹ MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 14., 21.

⁴⁰ Dahlen – Latour, Zágráb, 1848. június 23. KA KM Präs. 1848:2842.

⁴¹ Csány – Szemere, Nagykanizsa, 1848. június 26. Közli: *Csány*, 1998. I. 82. o.

⁴² Csány – Mészáros, Nagykanizsa, 1848. június 28. Közli: *Csány*, 1998. I. 85. o. Ottinger Csányhoz intézett átirataiból néhányat közöl: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 71–72., 86–87. o.

⁴³ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. július 5. Közli: *Csány*, 1998. I. 92. o.

Ottinger már június 21-én Csáktornyára érkeve üzent Josef Neustaedter ezredesnek, a 7. (bródi) határőrezred parancsnokának, s találkozót kért tőle. Neustaedter ezt (valószínűleg aznap) jelentette Franz Dahlen von Orlaburg altábornagynak, Jellačić távollétében a zágrábi főhadparancsnokság vezetőjének azzal, hogy a találkozóra Varasdon kerül majd sor. Neustaedter valóban találkozott Ottingerrel június 22-én, s jelentette Dahlennek, hogy Ottinger cs. kir. tábornoki becsületszavára fogadta, hogy a magyar félnek nincsenek támadó szándékai.⁴⁴

Dahlen – Neustaedter első jelentését véve – tekintettel a bánt felfüggesztő június 10-i királyi kézirat keltette felháborodásra és ingerültségre – levelet írt Ottingernek, s felhívta a figyelmét, hogy ha a kedélyek ingerültsége polgárháborúhoz vezetne, melynek következtében az Itáliában harcoló határőrök nyilván hazatérnének, ami nyilvánvalóan kiszámíthatatlan hátrányokkal járna az összmonarchia számára, amiért Ottinger nyilván nem kívánja magára vállalni a felelősséget. Kérte tehát Ottingert, hogy tartózkodjon minden ellenséges megnyilvánulástól, amire annál is inkább feljogosítva érzi magát, mert Pulszky Ferenc magyar külügyminiszteri államtitkár Latourhoz intézett június 9-i átirata szerint a Varasd környékén felállított magyar erőknek nincsenek támadó szándékaik. Miután nem kételkedik abban, hogy Ottinger is hasonló szellemű utasítást kapott, kéri őt, hogy csapatai ne adjanak okot az ellenségeskedésre.⁴⁵ A levél kézbesítését August Fligely vezérkari őrnagyra bízta. Alighogy Fligely elutazott, június 23-án megérkezett Neustaedter második jelentése arról, hogy Ottinger megnyugtatta őt szándékairól.⁴⁶

Ottinger június 23-án Csáktornyáról válaszolt Dahlennek, tudatta vele az előző napon Neustaedterrel lefolyt találkozójuk eredményét, megerősítette, hogy nincsenek támadó szándékai, s közölte, hogy ennek bizonyítására Varasd felé nem tolt előre őrsöket, „miközben a Dráva jobb partján szerezsanók sereglének, mi itt nem éppen békés benyomást tesz.” Kérte, hogy Dahlen is legyen a segítségére abban, hogy az ő csapatai sem kezdnek ellenségeskedésbe, amit saját csapatai részéről garantálni tud.⁴⁷

Nem tudni, hogy Csány tudott-e ezekről a tárgyalásokról és üzenetváltásokról; június 22-i jelentéseiben még ennek nincs nyoma, ezt követően pedig csak június 26-áról ismerjük egy jelentését. Az érintkezéseknek ezzel nem volt végük: Fligely őrnagy – immár Jellačić megbízásából – július 3-án felkereste Ottingert, s a magyar erőről érdeklődött. Fligely előtte Varasdon találkozott Neustaedterrel, aki ekkor a Zala megyével határos horvát területek védelmi intézkedéseit intézte. Neustaedter a jól működő horvát hírszerzés révén pontos adatokkal rendelkezett a Dráva-vonalra felvonuló magyar csapatokról, s pl. a pesti 1. honvédszászlóalj megérkezését „majdhogynem provokációnak” tekintette; s – utalva Ottinger június 22-i fogadkozására – utasította Fligelyt, mindezt közölje Ottingerrel is.⁴⁸ Ottinger azonban meglehetősen hidegen fogadta a bán által a magyar

⁴⁴ Lásd erre: Dahlen – Latour, Zágráb, 1848. június 23. KA KM Präs. 1848:2842.; Ottinger – Dahlen, Csáktornya, 1848. június 23. KA KM Präs. 1848:2935. Ottinger fogadalmára utal: Neustaedter – Jellačić, Varasd, 1848. július 4. Magyar fordításban közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 77–78. o.

⁴⁵ Dahlen – Ottinger, Zágráb, 1848. június 22. Másolat. KA KM Präs. 1848:2842.

⁴⁶ Dahlen – Latour, Zágráb, 1848. június 23. KA KM Präs. 1848:2842.

⁴⁷ Ottinger – Dahlen, Csáktornya, 1848. június 23. KA KM Präs. 1848:2935. Dahlen június 25-én megküldte a levél másolatát Latournak, s sajátkezü kísérőlevelében részletesen beszámolt a Dráva-vonalon lévő, illetve oda várt csapatokról. Uo.

⁴⁸ Neustaedter – Jellačić, Varasd, 1848. július 4. Magyar fordításban közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 77–78. o.

erők felderítésével megbízott Fligelyt, Neustaedternek pedig igen „impertinens” válaszlevelet írt.⁴⁹ Nyilván ennek is szerepe volt abban, hogy Csány július 3-án olyan lelkes hangon írt Ottingerről Batthyánynak. Maga a bán július 7-én Latour cs. kir. hadügyminiszternek írott levelében az egyre erősödő magyar fenyegetéssel indokolta azt, hogy miért nem küld erősítéseket az itáliai cs. kir. hadsereg számára.⁵⁰

Július 16-án Csány és Ottinger közösen indultak a drávai védvonal megszemlélésére.⁵¹ Nagykanizsától egészen Batináig haladtak, voltak Eszéken is. Csány úgy vélte, a bán napról napra erélyesebb előkészületeket tesz; Ottinger ebbéli véleményét nem ismerjük.⁵² Tény viszont, hogy az elkövetkező napokban is többször egyeztettek a Dráva-vonalon elhelyezendő tüzérségről csakúgy, mint a hadügyminiszteri utasítás alapján a Bács megyébe küldendő erősítés összetételéről.⁵³

A Csány és Ottinger rendelkezésére álló erő a 250–290 kilométer hosszú védelmi szakaszon csak határőrizeti feladatokat láthatott el, s semmi esetre sem volt alkalmas még helyi támadó akciókra sem. A mozgósítás során július közepén azonban az eredetileg tervezett nemzetőri létszámnak a kétszerese, 29 000 fő került a Dráva-mentére. A védvonalon található reguláris katonaságot négy sorgyalog zászlóalj, egy honvédszászlóalj, egy vértesezred, két század könnyűlovas (cheveauxlégers) és hat század huszár alkotta. A tüzérséget négy üteg (összesen 24 löveg) alkotta. A teljes létszám tehát valamivel meghaladhatta a 35 000 főt. Ez az erő azonban csak július végéig volt ilyen jelentős. Ekkor két soredredi zászlóaljat és több ezer nemzetőrt a bácskai hadszínterre vezényeltek át. A későbbiekben újabb huszárszázadok, egy honvédszászlóalj és két század önkéntes érkezett az őrvonal erősítésére. A létszám szeptember elejére a július közepéhez képest kb. 10 000 fővel csökkent.⁵⁴ Ennél is nagyobb probléma volt azonban, hogy a nem magyar kiegészítésű csapatokról, valamint a magyar csapatok tisztjeinek egy részéről kiderült: nem lehet maradéktalanul megbízni bennük. Habermann százados, a 16. (Zanini) gyalogezred Légrádra és Domborúra kikülönített két századának parancsnoka június 5-én Ludbregben tárgyalt Neustaedter ezredessel, a 7. (bródi) határőrezred parancsnokával, s igen lelkes hangon számolt be a horvátok császárhűségéről a budai főhadparancsnokságnak.⁵⁵ A 7. Kress könnyűlovas ezred tisztjei júliusban rendszeresen átjártak

⁴⁹ *Neustaedter*, 1942. II. 45. o. Lásd még Fligely 1848. július 13-án Zágrábból testvéréhez, Adolf Fligelyhez írott beszámolóját a küldetésről, közli: *Biographie Seiner Excellenz August von Fligely, Zögling der [Wiener] Neustädt[er] Militär Akademie in den Jahren 1822–1829*, vefaßt von seiner Grobñichte Frau Emilie Haindl. *Kont-ra-Admiralsgattin, geb[ore]n von Grohs-Fligely*. KA Manuskripte. Allgemeine Reihe №. 127. 80. o.

⁵⁰ Jellačić – Latour, Zágráb, 1848. július 7. №. 632/präs. KA KM Präs. 1848:3585.

⁵¹ Lásd Csány – Szemere, ill. Kossuth, Nagykanizsa, 1848. július 16. Mindkettőt közli: *Csány*, 1998. I. 110–111. o.

⁵² Az útra lásd Csány július 20-án Szemeréhez, Mészároshoz és Kossuthhoz intézett jelentéseit, közli őket: *Csány*, 1998. I. 112–119. o.

⁵³ Lásd erre: Csány – Mészáros, Nagykanizsa, 1848. július 20., július 30., augusztus 1. Közli: *Csány*, 1998. I. 116., 136–137., 142. o.; Ottinger – Csány, Nagykanizsa, 1848. július 27. MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 41. Ottinger – budai főhadparancsnokság, uo., 1848. augusztus 1. Közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 95–96. o.

⁵⁴ *Urbán*, 1973. 159–169. o.; *Aradi*, 1972. passim; *Urbán*, 1984. 66–70. o.; *Szőcs*, 1972. 70–83. o.; *Szőcs*, 1990. 77–114. o.; *Hermann*, 2008/b. 11–35. o. Mészárosnak az átvezénylésekkel kapcsolatban Csányhoz, illetve Ottingerhez intézett július 23-i és 24-i, valamint augusztus 2-i és 9-i rendeleteit lásd: MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 35., 41., 47. és 49. Ottinger ezzel kapcsolatos rendeleteit lásd: uo. 41. és uo. Magánlevelek. I. sorozat. Ad 109.

⁵⁵ Habermann – budai főhadparancsnokság, Domború, 1848. június 6. №. 2. KA KM Präs. 1848:2477. Boineburg altábornagy, helyettes főhadparancsnok június 11-én eredetiben tovább is küldte a jelentést Latournak. Uo.

Varasdra, s ott tájékoztatták a horvát tiszteket a beérkező magyar erőkről.⁵⁶ A 7. Hardegg vértesezred parancsnoka arra utasította ezredét, hogy a horvát határt még véletlenül se lépjék át, s egyben miheztartási utasítást kért a budai főhadparancsnokságtól.⁵⁷

Augusztus elején Ottinger és Csány viszonyában is súlyos feszültség keletkezett. Ottinger ugyanis augusztus 2-áról 3-ára virradó éjjel levelet kapott Neustaedter vezérőrnagytól, aki meghívta őt Varasdra azzal, hogy Jellačić találkozni szeretne vele. Ottinger megkérdezte Csányt, elfogadja-e a meghívást, mire az igennel válaszolt, a kormánynak küldött jelentése szerint azért, mert Ottinger becsületességében ugyanúgy megbízott, mint a magáiban. A találkozóról több beszámolót is ismerünk. Ottinger meglehetősen szűkszavú jelentése szerint a bán először megkérdezte tőle, „hogy tehát ellenségesen állunk egymással szemben, ami ellen azon válasszal merészeltem tiltakozni, hogy a legalázatosabb alulírott ilyen feltevésről mit sem tud, sokkal inkább Ófelsége a császár közös érdekében, a magas főhadparancsnokságtól a magyar királyi hadügyminiszter által rendelkezni utasítottat.” A bán ezután beszámolt neki a július 29-én Bécsben Batthyány Lajos miniszterelnökkel és István nádorral folytatott tárgyalásairól, s hogy a Magyar- és Horvátország közötti vitás kérdéseket nem sikerült rendezni. Ugyanakkor felszólította Ottingert, hogy vonja vissza a Dráva mellől a magyar nemzetőri erőket, s megígérte, hogy ebben az esetben ő is hazaküldi, illetve máshová vezényli saját erőit.⁵⁸

Ottinger Csánynak szóban is beszámolt a találkozóról: Jellačić eldicsekedett neki azaz, hogy korábban Innsbruckban, majd később Bécsben hogyan fogadták, s hogy felvételeire sem Batthyány, sem a találkozózn szintén jelenlévő Pulszky Ferenc külügyi államtitkár nem tudott mit mondani. Kifejtette, hogy „ő a magyar koronától Horvátországot elszakasztani nem akarja, de minden igekezetével, életével arra törekszik, hogy egy nagy, erős, hatalmas Ausztria álljon fenn a Sanctio pragmatica alapján”, s hogy „ő kész visszahúzni erejét, ha mi is a visszavonulásra készeknek mutatkozunk, és ezen esetben katonáit Olaszthonba küldendi.” Egyben – arra utalva, hogy a cs. kir. hadseregnek a frankfurti német nemzetgyűlés határozata értelmében, más német tagállamok hadseregeihez hasonlóan, fel kell vennie a német színeket – „a németek eránt drasztikus kifejezésekkel élt, kik Ausztriát a francz háborús vészes időben elhagyák, kik azt 1809-ben maga erejére szoríták”.⁵⁹

Neustaedter emlékiratai szerint Ottingert, aki éppen akkor érkezett a a varasdi megyeházára, amikor ott az alispán Jellačić tiszteletére díszebédet adott – miután huszártábornoki egyenruhát viselt – eleinte hidegen, de méltóságteljesen fogadták, majd a bán egy mellékszobába invitálta Neustaedterrel, valamint Ferdinand Mayerhofer alezredessel, a monarchia belgrádi konzuljával, a szerb főkelők nagy pártfogójával együtt. Neu-

⁵⁶ Neustaedter ezredes, a 7. (bródi) határőrezred parancsnoka Jellačićhoz, Varasd, 1848. július 4., 10., 16. Magyar fordításban közli őket: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 77–78., 86., 89. o.

⁵⁷ KA AFA Karton 1970 Sonderbestand. Generalkommando in Ungarn 1844-1848. №. 511. Vö.: *Csány*, 1998. I. 133. o. A jelentést és az ezzel kapcsolatban kiadott utasítást Móga János altábornagy, a főhadparancsnokság helyettes vezetője augusztus 2-án másolatban megküldte Latour cs. kir. hadügyminiszternek is. KA KM Präs. 1848:3914.

⁵⁸ Lásd erre Ottinger 1848. augusztus 5-i jelentését a budai főhadparancsnoksághoz, közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 97. o. A találkozóról elterjedt szóbeszédekre lásd: *Pesti Hírlap*, 1848. augusztus 25. №. 143. 797. o. „Sümeg, augusztus 11.” (A *Pressburger Zeitung* alapján.)

⁵⁹ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 5. Közli: *Csány*, 1998. I. 150–152. o.

staedter szerint a bán valóságos szónoki remekművel kápráztatta el Ottingert, kifejtette neki politikája lényegét, olyan szívhez szóló módon, hogy Ottingernek könnyek csillogtak a szemében, majd kezét adott a bánnak, s kijelentette, hogy az számíthat reá. „Ottinger tábornok meg volt nyerve, s morálisan átlépett a bán táborába” – írja Neustaedter. Majd a beszélgetés befejeztével megnyíltak az ajtók, két tiszt a vállára emelte Ottingert, s a megyeház előtt felsorakozott varasdi nemzetőrség együtt éljenezte a bánt és Ottingert, s az éljenezés áthallatszott a Dráva túlsópartjára is.⁶⁰

Kétségtelen tény, hogy Ottingert a bántól hallottak elbizonytalanították. Erre utal, hogy a találkozási beszámoló jelentésében mihez tartási rendeletet kért a budai főhadparancsnokságtól. A főhadparancsnokság azonban azzal válaszolt, hogy miután Ottingert a magyar hadügyminisztérium küldte ki, s attól nyilván kapott utasításokat, „a főhadparancsnokság nincs azon helyzetben, miszerint Önnek saját mihez tartási rendeleteket készíthessen.”⁶¹

Csány Ottinger beszámolójából azt a következtetést vont le, hogy ha a bán, ahogy azt Batthyánynak megígérte, valóban visszavonja csapatait a Dráva mellékéről, akkor a magyar oldalon rendelkezésre álló csapatok egy részét a szerb felkelők ellen lehetne fordítani, s ilyen értelmű javaslatot tett Batthyánynak.⁶² (E javaslat megtételére inspirálta Mészáros augusztus 2-án írott, s augusztus 4-én kézhez vett beszámolója is Batthyány és a bán bécsi tárgyalásainak eredményéről.)⁶³ Batthyány augusztus 8-án kelt válaszában közölte, hogy Csány jelentését megtanácskozta Mészárossal, s mivel az abban foglaltakkal mindketten egyetértettek, felszólítja Csányt annak végrehajtására. Egyben utasította Csányt, hogy az általa sem a Duna bal partjára átszállítandónak, sem „a vigyázó hadi testületnél” használhatónak nem ítélt nemzetőrséget küldje haza.⁶⁴

Maga Csány úgy vélte, remélni lehet a magyar–horvát konfliktus békés elintézését, s rövidesen az ő küldetése is véget ér;⁶⁵ vagy ha ez mégsem következne be, legalább arra lehet számítani, hogy Jellačićsal „egy ideig fegyverre kelni nem fogunk”.⁶⁶ Ugyanakkor nem zárta ki annak lehetőségét sem, hogy augusztus 9–10. körül mégis megindul a horvát támadás.⁶⁷

Közben Ottinger a Jellačićsal történt találkozó után – Csány tudta nélkül – elrendelte, hogy ha a horvát csapatok átlépnék a Murát, a parancsnoksága alatt lévő reguláris csapatok szólítsák fel őket a visszatérésre, de ha ennek nem tennének eleget, fegyver-

⁶⁰ Neustaedter, 1942. II. 45–50. o. Nagyjából ugyanilyen értelmű beszámolót közöl a találkozási *Mészáros*, 1867. I. 120. o.

⁶¹ Ottinger 1848. augusztus 5-i jelentését, s a főhadparancsnokság augusztus 7-i válaszát magyar fordításban közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 97–98. o.

⁶² Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 5. Közli: *Csány*, 1998. I. 150–152. o. Csány ilyen értelmű intézkedéseit lásd: uo. 158–159. o.

⁶³ Közli: *Urbán*, 1999. II. 988–989. o.

⁶⁴ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1017. o.

⁶⁵ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 7. Közli: *Csány*, 1998. I. 155. o.

⁶⁶ Csány – Hunkár Antal, uo., ua. Közli: *Csány*, 1998. I. 157–158. o.

⁶⁷ Csány – Karl Bubna und Littitz őrnagy, [Nagykanizsa, 1848. augusztus 7?] Magyar fordításban közli: *Csány*, 1998. I. 160–161. o. Arra nincs utalás Csány levelében, hogy miért éppen augusztus 9–10-én számított támadásra. Talán arra gondolt, hogy legkésőbb addigra kiderül, Bécsben a cs. kir. csapatok felvették-e a német színeket.

használat nélkül vonuljanak vissza, s ürítsék ki a Muraközt.⁶⁸ Magáról a rendeletről azonban nem értesítette Csányt.

Csány augusztus 8-án vagy 9-én arról értesült, hogy a csáktornyai vagyonosabb lakosok egy része költözködni kezdett „és féltőbb vagyonát a Murán átszállítja, a horvátok berontásából félélemből”. Csány, attól tartva, hogy ez az egész muraközi lakosság körében pánikot okozhat, Csáktornyára utazott, ahol személyes fellépése révén sikerült is megnyugtathatnia az aggódókat. A Muraközben kapott hírekből meggyőződött arról, hogy Jellačić nem vonta vissza csapatait, sőt, azok immáron 16–17 zászlóaljnyi erőre rúgnak. Felkereste Karl Bubna und Littitz őrnagyot, a 9. (Miklós) huszárezred Muraközben állomásozó századainak parancsnokát, s tőle tudta meg, hogy Ottinger milyen utasítást adott ki a horvátok támadó fellépése esetére.⁶⁹

Csány ezt rosszalta, s azonnal levelet írt Ottingernek, amelyben kifejtette: a rendelet felfogása szerint „nem kevesebbet jelent, mint a Magyar Korona egy részét védelem és vérveszteség nélkül a lázadónak zsákmányként átadni – s egyben azt jelenti, hogy a nemzetőröket, akik nemcsak mint magyarok, hanem mint zalaiak, saját földjüket a rablóknak védelem nélkül át nem adhatják – a katonaság részéről támogatás nélkül a túlerő áldozatul hagyni.” Ezért ő „sem mint a felelős magyar kormány biztosa, sem mint magyar, a Monarchia érdekében” nem vállalhatja a felelősséget. Kérte Ottingert, még egyszer gondolja át parancsát, s ha továbbra is ragaszkodik ahhoz, akkor ő, Csány, nem tehet mást, mint hogy a nemzetőrséget vonultatja be a Muraköz védelmére, ő maga pedig lemond a biztosi tisztről, s arra kéri a kormányt, nevezzen ki helyette más biztost, „aki állását más szempontból fogja fel, s akinek rendelkezéseivel a tábornok könnyebben alkalmazkodik.” Mindez nem személyeskedés részéről, s ha Ottinger beleegyezik az ő nézeteibe, akkor ő vállalja magára a felelősséget.⁷⁰

Mindezt azonnal jelentette a kormánynak is, hozzátéve, hogy nem akarja Ottingert gyanúsítani, „sőt, hiszem, hogy rendelete magasabb stratégiai és monarchiai szempontból eredett, de előttem, jóllehet a monarchia épsége szívemen fekszik, mindenek felett Magyarország áll.” Ugyanakkor a rendeletet stratégiai szempontból is hibásnak tartja, mert az egyet jelent a Muraköz elvesztésével, s még ha az ellenség respektálná is a cs. kir. alakulatok fekete-sárga jelvényeit, mi történne a cserbenhagyott nemzetőrséggel; s hogyan lehetne visszafoglalni később az egyszer már elvesztett Muraközt? Miután úgy vélte, hogy a jelen helyzetben kormánybiztost könnyebb találni, mint hadvezért, benyújtotta lemondását a kormánynak azzal, hogy ha Ottingerrel nem tudott kijönni, „mit lehetne várnom egy mástul, aki már előre elfogultsággal közeledne hozzám, minek tapasztalata részéről sem szolgálhatandna okul a szimpátiára.” Azonban még el sem küldte lemondó levelét, amikor Ottinger közölte vele, hogy ő válik meg a vezérségtől, s azt átadja a rangban legidősebb tisztnek, Milpökh alezredesnek, a 60. gyalogezred parancsnokának. Csány ennek ellenére megmaradt volna lemondási szándéka mellett, mondván, hogy Ottiner lemondása után aligha számíthat Milpökhre vagy más parancsnokra, s kérte a kormányt, hogy mielőbb intézkedjen az ő, ill. Ottinger felváltásáról.⁷¹

⁶⁸ A parancsot közli: *Rupprecht von Virtsolog*, 1871. 261–262. o. (dátum nélkül), magyar fordításban: *Gelich*, é. n. I. 179. o. és *Novák*, 1906. 53. o. (Téves, augusztus 19-i dátummal.)

⁶⁹ Csány – Batthyány-kormány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 10. Közli: *Csány*, 1998. I. 163–165. o.

⁷⁰ Csány – Ottinger, [Nagykanizsa, 1848. augusztus 10.] Magyar fordításban közli: *Csány*, 1998. I. 168–169. o.

⁷¹ Csány – Batthyány-kormány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 10. Közli: *Csány*, 1998. I. 163–165. o.

Csány rövidesen egy hosszú, sajátkezű válaszlevelet is kapott Ottingertől a hozzá írott levelére. A tábornok közölte, hogy ominózus parancsát tisztjei már előző nap kora reggel megkapták, s Csányt is értesítette volna róla, ha az jelen van. Hozzátette, hogy neki, mint cs. kir. tábornoknak össze kell egyeztetnie a kötelezettségeit a császár és a király iránt, s az a feladata, hogy elkerülje a monarchia népei közötti véres összeütközést. Közölte, hogy igazolni fogja rendeletét, visszautasította Csány szemrehányásait, de egyben visszavonhatatlanul kéri nyugalmaztatását.⁷² Minderről még aznap értesítette a budai főhadparancsnokságot azzal, hogy nem ért egyet Csány csapatelhelyezéseivel és rendeleteivel, s ezért nyugalmaztatásáért vagy más alkalmazásáért folyamodik.⁷³ A jelentésre Mészáros Lázár hadügyminiszter augusztus 17-én válaszolt, s megkérdezte Ottingert, hogy végül is nyugalmaztatását, avagy máshová alkalmaztatását kéri-e.⁷⁴ Ottinger azt válaszolta hogy más alkalmazást kér.⁷⁵ Erre időközben sor is került, mert Mészáros augusztus 24-én kőszegi dandárparancsnokká nevezte ki.⁷⁶ Ő maga egy ideig még a táborban maradt (Csány többször sürgette eltávolítását), majd augusztus végén Sopronba utazott.⁷⁷

A minisztertanács augusztus 12-én tárgyalta Csány augusztus 10-i jelentését. A benne foglaltak komoly vitát okoztak a kormányon belül is; Kossuth egyenesen Ottinger haditörvényszék elé állítását javasolta,⁷⁸ s azt indítványozta, hogy Batthyány egy hatvantagú országgyűlési bizottság melléadásával legyen diktátor. Batthyány ezt azzal hárította el, hogy diktátori egyedül István nádor lehetne, ezt viszont Kossuth utasította vissza. Deák, Eötvös Klauzál és Széchenyi kijelentették, hogy „ha dinasztiaiális kérdés forog fenn”, akkor kilépnek a kormányból. Nyilván az ő sürgetésükre került be a minisztertanácsi határozatba az a pont, mely szerint egyes miniszterek úgy vélik, hogy az erőszakos megoldás elkerülése érdekében a miniszterek mindegyikének le kellene mondania posztjáról. Végül a kormány „a haza szent nevében” felszólította Csányt, hogy maradjon meg posztján. E minisztertanács következménye volt Batthyány augusztus 13-i rendelete az önkéntes mozgó nemzetőrség felállításáról.⁷⁹

A kormány álláspontjáról Szemere Bertalan belügyminiszter értesítette Csányt azzal, hogy ha Csány távozna kormánybiztosi posztjáról, „éppen ellenkezőleg cselekednék meggyőződésével, éppen azon kötelességét nem teljesítené, minek nemteljesítését” Ottingernél helytelenítette. A kormány tehát nem fogadja el lemondását, s kéri, hogy ma-

⁷² Ottinger – Csány, h. és d. n. [Nagykanizsa, 1848. augusztus 10.] MOL Csány-ir. 14. doboz. Vegyes ir. Ismerteti: Csány, 1998. I. 169. o.

⁷³ Ottinger – budai főhadparancsnokság, Nagykanizsa, 1848. augusztus 10. Magyar fordításban közli: Hermann – Molnár, 2000. I. 99–100. o. Augusztus 16-án Latour cs. kir. hadügyminiszternek is sajátkezű jelentésben számol be a történetéről. KA KM Präs. 1848:4334.

⁷⁴ Magyar fordításban közli: Hermann – Molnár, 2000. I. 104. o.

⁷⁵ Lásd erre augusztus 26-i jelentését a budai főhadparancsnoksághoz, közli: Hermann – Molnár, 2000. I. 107. o.

⁷⁶ Mészáros – Csány, Budapest, 1848. augusztus 24. MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 56.

⁷⁷ Lásd erre augusztus 26-i jelentését a budai főhadparancsnoksághoz, közli: Hermann – Molnár, 2000. I. 107. o. Csány nézetére lásd: Csány, 1998. I. 199., 202. o.

⁷⁸ Kossuth augusztus 14-én Csányhoz írott levele szerint ezt a minisztertanács el is fogadta volna. KLÖM XII. 723. o.

⁷⁹ A minisztertanácsra lásd: Széchenyi, 1978. 1304–1305. o.; KLÖM XII. 708–709. o.; F. Kiss, 1989. 63. o.; Urbán, 1986. 453–455. Lásd még: Aradi, 1972. 50–52. o.; Urbán, 1984. 70–72., Szécs, 1990. 104. o., Urbán, 2007. 255–257. o. Batthyány augusztus 13-i rendeletét közli: Urbán, 1999. II. 1055–1056. o.

radjon meg a helyén.⁸⁰ Hasonló értelmű, sajátkezű levelet írt Csánynak augusztus 14-én Kossuth Lajos pénzügyminiszter is.⁸¹

Augusztus 12-én maga Batthyány is írt Csánynak, még Csány augusztus 10-i jelentésének vétele előtt, s ebben arra utasította, hogy Jankovich László verőcei főispán kérésére elegendő fegyveres erőt bocsásson rendelkezésére Verőce megye és Eszék biztosítására. Miután ezt Jellačić valószínűleg ürügyül fogja felhasználni arra, hogy csapataival átkeljen Dráván, ezért Csány a rendelkezésére álló nemzetőrséget ne bocsássa haza, hanem a főbb pontokon összpontosítsa. Az utasítás írása közben jött meg Csány augusztus 10-i jelentése; Batthyány válaszként közölte, hogy miután Mészáros Lázár a táborban van, az ő visszatérése után fognak intézkedni a tárgyban. Majd tőle szokatlan módon, sajátkezű utóíráttal látta el a levelet: „Bízva hazafiságában, felteszem Önről, hogy legalább is addig nem fogja elhagyni helyét, míg materiális időnk nem lesz azt legalább félig-meddig betölteni.” Végül közölte, hogy augusztus 10-én megverték a szerbeket.⁸²

Mint láttuk, Ottinger a Dráva-vonal parancsnokságát ideiglenesen Milpökh József alezredesnek, a 60. gyalogezred parancsnokának – mint a táborban lévő legmagasabb rangú tisztnek – adta át.⁸³ Milpökh 1798-ban Pozsonyban, német anyanyelvű nemesi családban született, 1810-ben lépett katonai pályára, 1841-ben lett őrnagy, 1848. április 29-én ezredes a 60. gyalogezredben. Az alezredes a fővezérség átvételét illetően szabódott, mondván, hogy az Ottinger parancsnoksága alá tartozó 9. huszárezred parancsnoka, a Körmenten tartózkodó Franz Deym ezredes magasabb rangú nála, s ezért neki kellene átvennie a vezérséget.⁸⁴ Csány azonban úgy vélte, miután Deym „Vas megyében, tehát a Dráva-vonalon kívül levén, az itteni parancsnokság nem illetheti mindaddig, amíg ő a körülményeknél fogva Körmentről ide rendeltetni nem fog”. Miután újabb hírek érkeztek arról, hogy Jellačić Verőce megyében katonai akcióra készül, Csány augusztus 11-én kelt jelentésében megkérdezte Batthyányt, hogy ezt a kormány háborúnak tekinti-e, majd tekintettel a helyzetre „az Istenért” kérte, „küldjön a minisztérium olyan katonai parancsnokot, aki nem csupán monarchiai szempontból veszi a dolgokat, és aki a magyar és kaiserlicher königlicher Generalt [cs. kir. tábornokot] személyében úgy tudja azonosítani, hogy a magyar a k. és k.-nak [cs. kir.-nek] alárendeltje ne legyen.”⁸⁵

Csány augusztus 13-án Milpökh-vel Csáktornyára utazott, megtekintették a védelmi állást, majd néhány serezedi és huszár törzstiszttel haditanácsot tartottak, melyen úgy döntöttek, hogy „hogy Jellačićnak, illetőleg Neustaedternek áttörése esetében, bárminő erővel történjen is az, a magyar földet védtelenül elhagyni, átengedni nem szabad, és átengedni nem fogjuk – de fájdalom, nem tagadhattuk egymás ellenében, hogy azt megvé-

⁸⁰ Szemere – Csány, Budapest, 1848. augusztus 12. Közli: *Urbán*, 1999. II. 1050–1051. o.

⁸¹ Közli: KLÖM XII. 722–724. o.

⁸² Közli: *Urbán*, 1999. II. 1051–1052. o.

⁸³ Milpökhre lásd: *Bona*, 2000. 51–519. o.

⁸⁴ Lásd erre Milpökh augusztus 11-én délután 5 órakor Csányhoz intézett átiratát, magyar fordításban közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 100. o., valamint Csány augusztus 11-i jelentését Batthyányhoz, illetve aznapi választát Milpökh-höz, eredetiben és magyar fordításban közli őket: *Csány*, 1998. I. 171–173. o. Milpökh-re lásd: *Bona*, 2000. 518–519. o.; Deymre lásd: *Hermann Róbert*: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. (Nagy Csatak.) Budapest, 2004. 161. o.

⁸⁵ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 11. Közli őket: *Csány*, 1998. I. 171–172. o. Hasonló értelemben írt augusztus 12-én Mészárosnak is: uo. 177–179. o.

deni mostani erőnkkel képesek nem vagyunk”.⁸⁶ Csány egyébként úgy vélte, hogy az eddigi, kordon-jellegű védelem helyett három ponton kellene koncentrálni a rendelkezésre álló erőket az esetleges támadás könnyebb visszaverése érdekében.⁸⁷

Másnap, augusztus 14-én Csány megkapta Szemere augusztus 12-i levelét, s válaszában közölte, hogy egyelőre folytatja biztosi hivatalát, de amint a helyzet megoldódik, befejezi azt, „mert bizon-bizon nem lehet ezekkel a katonai parancsnok urakkal úgy munkálódni, mint azt hazafiúi meggyőződéssel követelni kell.”⁸⁸ Milpökhrről kimondottan rossz véleménnyel volt: „...nem ide való ember, őbenne nincs semmi magyar szellem, de semmi; előttem tartózkodó, de nem kerülheti el mindenben a figyelmet; észrevenni rajta, hogy a régi rendszernek bálványozója, a minisztériumról mélen hallgat, ha szó van róla; bosszontja, hogy a Württemberg-huszárok közül [ti. az 1848. május 29-én Galíciából hazaszökött 6. huszárezredi huszárok közül] néhányot halállal nem büntetnek. Ez itt hasznot bizonyosan semmit nem hajt a hazának...” – írta róla augusztus 18-án.⁸⁹

A hadügyi államtitkár – Melczer Andor

Augusztus 12-én a minisztertanács úgy döntött, hogy Csány kérésének megfelelően az Óbecsén dandárparancsnokként szolgáló Fackh József ezredest bízta meg a Dráva-vonal parancsnokságával, s az ő megérkezéséig Melczer Andor ezredest, a hadügyminisztérium államtitkárát küldik fővezérként a Dráva-vonalra.⁹⁰ Másnap, 13-án Batthyány Lajos miniszterelnök ki is nevezte fővezérré Melczert, azzal, hogy tegyen meg minden intézkedést a védvonal biztosítására, s minden Horvátország felől jövő támadást fegyveres erővel verjen vissza.⁹¹

Melczer Borsod megyei nemesi családból származott, apja hétszemélynök volt. 1820-ban lett hadnagy a cs. kir. hadseregben, 1845-től volt ezredesi rangban a 19. (Schwarzenberg) gyalogezredben. 1848 tavaszán és nyarán részt vett az észak-itáliai harcokban, június 30-án nevezték ki a magyar hadügyminisztérium államtitkárává, de csak augusztus elején tért haza. (Rövid itthoni ténykedése után, szeptember 12-én lemondott, szeptember 19-én átadta hivatalát Gombos Imre alezredesnek. Időközben az uralkodó visszahelyezte ezrede élére. 1849. augusztus közepén már egy cs. kir. dandár élén vett részt a komáromi magyar hadsereg elleni hadműveletben.)⁹²

Melczer el is utazott a táborba, majd Batthyány augusztus 14-én – a minisztertanács aznapi döntése alapján – immáron csupán a Dráva-vonal megszemlélésére küldte ki őt. A minisztertanács utasítása szerint Melczernek biztos értesüléseket kellett szereznie a

⁸⁶ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 14.; uő. – Kossuth, uo., ua.; uő. – Karl Bubna und Littitz, uo., ua. Közli őket: *Csány*, 1998. I. 179–182., 184–187. o.

⁸⁷ Csány – Mészáros, Nagykanizsa, 1848. augusztus 12. Közli: *Csány*, 1998. I. 177–179. o.

⁸⁸ Csány – Szemere, Nagykanizsa, 1848. augusztus 14. Közli: *Csány*, 1998. I. 183–184. o.

⁸⁹ Csány – Batthyány kormány, h. és d. n. [Nagykanizsa, 1848. augusztus 18.] Közli: *Csány*, 1998. I. 198–200. o.

⁹⁰ KLÖM XII. 709. o. és *F. Kiss*, 1989. 63. o. Mindkét közlésben tévesen Juck ezredes szerepel. Vö. Szemere aznap Csányhoz intézett levelével, közli: *Urbán*, 1999. II. 1050–1051. o.

⁹¹ Batthyány augusztus 13-i utasítását Melczerhez közli: *Urbán*, 1999. II. 105–1058. o.

⁹² Melczerre lásd: *Bona*, 2000. 742–743. o.

Dráva túlparti horvát csapatösszevonások mértékéről, s ha az ezek nagyságáról szóló hírek megerősödnek, fel kellett szólítania Jellačićot, hogy a Batthyányval Bécsben kötött szóbeli megállapodás értelmében vonja vissza csapatait a Drávától. Ha Melczer szerint tartani lehet a horvát támadástól, szólítsa fel a bánt, hogy szedesse fel a varasdi hidat mindaddig, amíg a béke helyre nem áll. Ha a bán ezen feltételek teljesítésére nem hajlandó, ő maga éjjel rontassa le (Kossuth szerint: lövesse össze) a varasdi hidat. Emellett nyilatkozatot kellett kérnie minden tiszttől, hajlandó-e az V. Ferdinánd által megerősített magyar minisztérium rendeletei folytán minden, akármilyen zászló alatt harcoló ellenséggel szembeszállni. A nemmel válaszolókat szólítsa fel kilépési kérelmük beadására, s helyüket rangidősség alapján töltsse be, s akár altisztekből is nevezhet ki századosokat.⁹³ Úgy tűnik, hogy Melczer még nem érkezett meg a táborba, amikor Batthyány utasítása már ott volt; s Ottinger mind magyar másolatban, mind német fordításban sietett azt Latour cs. kir. hadügyminiszternek „kegyes betekintés végett” megküldeni.⁹⁴

Melczer augusztus 16-án már a táborban volt, tanácskozott Csányval, s megegyeztek abban, „hogy azon csekély számú sorkatonaságot, amely még táborunkban létezik, nem nélkülözhetjük, és abban, hogy védetlen átengedni földünket az ellenségnek nem szabad”. Ugyanakkor Melczer úgy vélte, a varasdi híd lebontása fölösleges, mert ha Jellačić támadni akar, nincs a varasdi hídhöz kötve. Abban állapodtak meg, hogy Melczer augusztus 18-án Csány nélkül a Muraközbe utazik, „hogy katonatársaivali tanácskozásban annál részrehajlatlanabban ítélhessen.” Augusztus 17-én ismét tanácskoztak, s Melczer javaslatára Csány beleegyezett abba, hogy két század sorkatonát és egy század könnyűlovast küldjenek Szlavónia biztosítására.⁹⁵ Csány ez alkalommal olvasta fel neki Batthyány augusztus 14-i határozott hangvételű rendeletét, s jelentése szerint Melczer „csudálkozott a szolgálót nemén, minőségén, miből előttem bebizonyodott, hogy ő idegen a magyar dolgok fordulatában, és hogy ő lehet magyar politikus is, de most nem más, mint olyan osztrák mintájú katona, ki a polgári hivatalt, olyat, mint egy biztos, természet elleni dolognak tart.” Csány szerint míg ő maga őszintén kifejtette véleményét, Melczert tartózkodónak találta, „látszott rajta Ottingernek és Milpökhnek befolyása, vagyis egészen azok kifolyása volt.” Úgy vélte, Melczer aligha közölte a tisztikarral a kormány azon rendeletét, „miszerint elmehet, ki velünk tartani nem akar, és miszerint helyettesítendőik tüstént mások.”⁹⁶ Néhány nappal később pedig úgy nyilatkozott róla, hogy „igen-igen derék úr, de a magyar reformidővel ismeretlen, azért a körülményeket alaposan itt felfogni nem képes, majd Pesten két hó múlva, mint államányi titkár más-képpen fog viszonyaink felett ítélni, – s a nemzet személyében egy jeles hivatalnokot nyerni.”⁹⁷

⁹³ Batthyány augusztus 14-i utasítását Melczerhez közli: *Urbán*, 1999. II. 1062–1063. o. A minisztertanács augusztus 14-i határozatát közli: KLÖM XII. 721–722. o. és *F. Kiss*, 1989. 63–64. o. Vö. még: *Urbán*, 2007. 257. o. Lásd még Kossuth aznapi levelét Csányhoz, közli: KLÖM XII. 722–724. o. Ismerteti: *Rupprecht von Virtsolog*, 1871. 262–263. o., ennek nyomán: *Gelich*, é. n. I. 179. o.

⁹⁴ Ottinger – Cs. kir. hadügyminisztérium, Nagykanizsa, 1848. augusztus 16. KA KM Präs. 1848:4334. Ugyanakkor nincs nyoma annak, hogy az ezt megelőző időszakban jelentéseket küldött volna Latournak.

⁹⁵ Melczer és Csány tanácskozására lásd Csány 1848. augusztus 16–17-i jelentését Batthyányhoz, augusztus 16-i levelét Kossuthhoz, valamint 18-i jelentését a kormányhoz, közli őket: *Csány*, 1998. I. 188–189., 191–193., 198–199. o.

⁹⁶ Csány – Batthyány kormány, [Nagykanizsa, 1848. augusztus 18.] Közli: *Csány*, 1998. I. 198–200. o.

⁹⁷ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. augusztus 21. Közli: *Csány*, 1998. I. 201–202. o. és *Urbán*: Batthyány-i. 1113–1115. o.

Melczer augusztus 19-én Nagykanizsáról küldött jelentésében közölte, hogy a reguláris katonaságnál mind a magasabb, mind az alacsonyabb beosztású tiszteket, illetve a legénységet megbízhatónak találta, s ezért az augusztus 14-i rendeletben követelt nyilatkozatok megtételét célszerűtlennek találta, miután az csupán arra mutatna, hogy a kormány nem bízik a tisztikarban. A horvát támadást lehetségesnek vélte, de nem bizonyosnak; a varasdi híd lebontása ellen pedig katonai érveket hozott fel.⁹⁸ Batthyány utasításának tartalmát Milpökh alezredes jelentette Gustav von Wasa herceg, altábornagynak, a 60. gyalogezred parancsnokának is azzal, hogy Melczer vonakodik végrehajtani a parancsot.⁹⁹ Valószínűleg ezzel összefüggésben az ezred tisztikara báró Liebenberg hadnagyot küldte miheztartási parancs végett Latour cs. kir. hadügyminiszterhez, aki csupán ennyit mondott: „Önök egy magyar ezrednél szolgálnak, a magyar hadügyminisztérium alá vannak rendelve; ez okból nem adhatok Önöknek miheztartási parancsot.”¹⁰⁰

Melczer augusztus 20-án Franz Begg őrnagyot, a 48. (Ernö főherceg) gyalogezred 3. zászlóaljának parancsnokát küldte parlamenterként Varasdra Neustaedter vezérőrnagyhoz, az ottani horvát erők parancsnokához. Neustaedtert nem találta ott, az ő távollétében Daniel Rastić ezredessel, a 9. (pétervári) határőrezred (volt) parancsnokával tárgyalt. Begg – Melczer nevében – Batthyány augusztus 14-i utasításának szellemében felszólította Rastićot, hogy a horvátok – a Batthyány és a bán bécsi tárgyalásain az utóbbi részéről is elhangzott szóbeli ígéret értelmében – vonják vissza erőiket a Drávától. Rastić erre közölte, hogy ezt sem ő, sem Neustaedter nem, csupán a bán eszközölheti. A kérést azonnal továbbítja a bánhoz, de nem hisz annak kedvező sikerében. Majd némileg önelentmondó módon azt mondta, hogy Batthyány és a bán bécsi találkozója alighanem eredménytelen marad, mert a békéltetési kísérletek teljesen kudarcot vallottak; ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a horvát félnek nincsenek támadó szándékai. Rastić azt is elmondta, hogy a bán több, megbízhatatlan fegyelmű alakulatot visszavont a Drávától, éppen azért, hogy elkerüljék a véletlen összecsapást; ugyanakkor a horvátok tudatában vannak annak, hogy a magyarok csak azért vonták vissza csapataik egy részét a Drávonáról, hogy azokat a szerb felkelők ellen fordítsák, nem pedig azért, hogy ezzel a Horvátországgal szembeni békés érzelmeiket mutassák. Rastić kijelentette: nem tanácsolja a bánnak a varasdi Dráva-híd elbontását, mert ez mindkét oldalon csak az elkese-redettséget növelné; többek között azért is, mert ez mindkét oldalon a másik parton is szülővel rendelkező birtokosainak érdekeit sértené a szüret előtt; s hátrányosan befolyásolná a kereskedelmi kapcsolatokat is. Rastić szerint a horvát nép nem táplál ellenséges érzelmeket a magyarokkal, csupán azok képviselőivel és kormányával szemben; s ha ezek végre felhagynak konokságukkal, s elfogadják a bán igazán enyhe feltételeit, a béke azonnal helyreállhat a két ország között. (Rastić kijelentéseinek az ad némi pikantiát,

⁹⁸ Közli: Urbán, 1999. II. 1098–1100. o. – *Rupprecht von Virtsolog*, 1871. 263–264. o., s az ő nyomán *Gelich*, é. n. I. 179. o. szerint Melczer egy, Mészároshez intézett energikus hangvételű magánlevélben tiltakozott a rendelet végrehajtása ellen, mondván, hogy az minden hivatalos formát nélkülöz, mert nincs rajta sem a király, sem a nádor aláírása, s követelte annak visszavonását. Mindez elképzelhető, de Melczer jelentéséből inkább az tűnik ki, hogy különböző indokokkal lényegében elszabotálta az utasítás végrehajtását, de nem tiltakozott ellene.

⁹⁹ Mindezt Wasa altábornagy augusztus 21-én mondta el a Bécsben tartózkodó Johann Kempen von Fichtenstamm vezérőrnagynak. Lásd: *Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848–1859*. Hrsg. von *Josef Karl Mayr*. Wien und Leipzig, 1931. 107. o.

¹⁰⁰ *Rupprecht von Virtsolog*, 1871. 267. o., ennek alapján – tévesen a bán támadása utánra téve az epizódot – *Gelich*, é. n. I. 181. o.

hogy 1848 nyarán ezredének szerb katonái szabályosan elkergették őt, s a bán ezután alkalmazta őt; ugyanakkor a lázadó határőrök a bán de facto szövetségesei voltak.) Begg – jelentése szerint – igyekezett cáfolni Rastić állításait, azonban minden látható eredmény nélkül. Begg jelentését Melczer augusztus 23-án továbbította Mészárosnak.¹⁰¹

Időközben Csány is némileg megenyhült Melczer iránt, mert augusztus 26-án már azt írta róla Mészárosnak, hogy noha Melczer csak rövid ideig tartózkodott a táborban, „úgy fogta fel itteni állásunkat, hogy jelentése a szükség által követelt intézkedésekre kellő befolyással leend.”¹⁰² Melczer végül augusztus 27-én érkezett vissza fővárosba.¹⁰³

A bizonytalankodó huszárgenerális: Teleki Ádám gróf

Közben eldőlt, hogy Melczer helyett nem a Csány által javasolt Fackh József vezérőrnagy, hanem Teleki Ádám vezérőrnagy, pesti dandárparancsnok veszi át a Dráva-vonal fővezérségét, akit augusztus 20-án neveztek ki a Dráva-vonal parancsnokává.¹⁰⁴

Teleki ekkor hatvan éves volt, 1814-ben lett hadnagy a cs. kir. hadseregben, 1841-ben lett ezredesként a jászkunsági kiegészítésű a 12. (Nádor) huszárezred parancsnoka, 1816-ban lett cs. kir. kamarás. Egyik testvére, Teleki József gróf Erdély kormányzója, a Magyar Tudós Társaság (Akadémia) első elnöke volt, féltestvére pedig Teleki László gróf, a magyar főrendi reformellenzék egyik kiemelkedő személyisége. 1848. április 25-én léptették elő vezérőrnaggyá, s nevezték ki a brünni dandár élére, ahonnan májusban saját kérésére helyezték át a pesti dandárparancsnokság élére. Az adatok szerint részt vett az 1847–1848. évi utolsó pozsonyi országgyűlésen, sőt, 1848. július–augusztus folyamán a népképviselői országgyűlés főrendi házában is tagja volt, s maga vette át az országgyűlési irományokat.¹⁰⁵

Teleki augusztus 22-én indult el Pestről, s 24-én vette át a parancsnokságot.¹⁰⁶ Egykori beosztottja, a korábban a 12. (Nádor) huszárezredben alatta szolgáló Görgei Artúr egy hónappal később így jellemezte: „Telekit személyesen ösmerem, és teljes meggyőződésem, hogy rosszabb vezér nincsen széles Magyarországon: sőt, ő teljességgel nélkülözi mindazon tulajdonságokat, kik egy vezérhez megkívántatnak.”¹⁰⁷

¹⁰¹ Begg – Melczer, Csáktornya, 1848. augusztus 22. MOL HM Ált. 1848:5385. Mellette Melczer – Mészáros, Nagykanizsa, 1848. augusztus 23. №. 185. Melczer augusztus 23-i jelentésének csak a szintén általa készített augusztus 28-i kísérőiratát lásd közli: *Urbán*, 1999. II. 1150–1151. o.

¹⁰² Közli: *Csány*, 1998. I. 215–217. o. – Mészáros Lázár emlékirataiban úgy vélte, Melczer „már politikailag dolgozott, titkosan a másik részhez hajlott, de nyilvánosan sem nem ártólag, sem nem használólag, vagy talán ildomosan ártólag kötelességében eljárni látszatott.” (A nyomtatott kiadásból kimaradt, a kéziratból közölve. MTA Kt. Kit. Történelem. 2-r. 105.) *Mészáros*, 1867. I. 117. o. is elítélően szól Melczerről, de a kéziratot megnyirbálva kiadó Szokoly Viktor húzásainak köszönhetően úgy tűnik, mintha a szövegben Telekiről lenne szó.

¹⁰³ Melczer – Mészáros, Pest, 1848. szeptember 1. MOL H 76. Mészáros Lázár verbászi iratai. 2. sorozat. №. 47.

¹⁰⁴ Mészáros Lázár hadügyminiszter kinevezési rendeletét közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 104. o. Vö.: *Urbán*, 1999. II. 1113. o.

¹⁰⁵ Telekire lásd: *Bona*, 2000. 745–746. o. és *Bona Gábor*: Teleki Ádám. In: *Praznovszky Mihály – Rozsnyói Ágnes* (szerk.): Teleki és kora. Salgótarján, 1987. 55–60. o.

¹⁰⁶ Lásd erre Mészáros augusztus 21-i jelentését Batthyányhoz, s Teleki augusztus 24-i jelentését a hadügyminisztériumhoz, közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 106. o.; illetve Csány aznap kelt leveleit, közli: *Csány*, 1998. I. 208., 211., 214. o.

¹⁰⁷ Görgei – Batthyány, Ercsén [Ercsi], 1848 szeptember 27. Közli: *Görgey István*: 1848 júniusától no-

Csány augusztus 24-én megállapodott vele, hogy másnap Csáktornyára utaznak a muraközi védelmi készülétek megszemlélésére. Augusztus 27-én ugyan némi vita keletkezett közöttük, ugyanis Csány ragaszkodott a Dráva túlszárnyán fekvő Légrad megszállásához, mondván, hogy az ott állomásozó gyalogszázad akár a kötélhídon, akár az ott lévő csónakokon bármikor visszavonulhat az innenső partra, Teleki viszont ellenezte azt. Csány erre kijelentette, hogy mind politikai, mind stratégiai tekintetből magára vállalja a felelősséget, mire Teleki beadta a derekát.¹⁰⁸ Ebben utólag a hadügyminisztérium állásfoglalása is megerősítette Csányt.¹⁰⁹

Ugyanakkor sokkal jobbak voltak a benyomásai Telekiről, mint Melczerről. „Gróf Teleki vezérőrnagy úr, úgy bánik velem, mint illik katonai parancsnokhoz, megmondja egyenesen véleményét, és ez jól van; – írta Batthyáynak augusztus 29-én – ha nézetben nem egyezünk, felterjesztjük azt, határozzon a minisztérium, addig én a felelősséget viselem. Vannak dolgok, miket a stratégiai tekintet talán így, a politikai amúgy kíván intéztetni; vannak, miknél a stratégiával politikát kell kapcsolatba hozni.”¹¹⁰ Amikor egymás után érkeztek a hírek a nem magyarországi kiegészítésű lovas alakulatok megbízhatatlanságáról, Teleki és Csány együtt intézkedtek azok mielőbbi eltávolításáról.¹¹¹

Szeptember 5-én Csáktornyán tartottak haditanácsot, ahol Csány kijelentette, „hogy védtelenül egy talpa[lat]nyi földet sem szabad átengedni”,¹¹² s ebbéli nézetének sikerült megnyernie Telekit és a magas rangú tiszteket is.¹¹³ A csapatok minél gyorsabb mozgathatása érdekében elhatározták, hogy Letenyénél két hidat csináltatnak.¹¹⁴ Szeptember 7-én Csány már azt közölte Telekivel, hogy a hídépítési munkák túlzottan lassan haladnak, pedig „nekiünk hitem szerint nem szabad késniük ágyúink közelebb hozásával, és nem lehet késniük a honvédszászlóaljnak közel felállításával Muraközhez, honnén meglepetés esetében a szükséghez képest használhassuk.”¹¹⁵

Jellačić szeptember 6-án a déli órákban kapta meg V. Ferdinánd 1848. szeptember 4-én hozzá intézett, őt a báni és egyéb méltóságaiba visszahelyező kéziratát. A bán már augusztus végén tudott a készülő rehabilitációról, s már a kézirat megérkezése előtt kiadta

vemberéig. – Okmánytár. S. a. r.: *Katona Tamás*. (Bibliotheca Historica.) Budapest, 1980. 179. o. Görgei már korábban sem túl nagy tisztelettel nyilatkozott Telekiről. *Görgey István*: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. Budapest, 1916. 203–204., 241–242. o.

¹⁰⁸ Csány – Mészáros, Nagykanizsa, 1848. augusztus 27. Közli: *Csány*, 1998. I. 220–221. o.

¹⁰⁹ Melczer – Csány, Budapest, 1848. szeptember 1. №. 967/k.mo. MOL Csány-ir. Min. lev. HM №. 58.

¹¹⁰ Lásd: *Csány*, 1998. I. 225. o. és *Urbán*, 1999. II. 1161. o. – Mészáros emlékirata szerint Teleki „sem erőlyes-, sem eszélyességéről nem nagy hírből álló” parancsnok volt, akit a kormány azért volt kénytelen oda küldeni, mert a többi megkeresett tábornok „vagy betegnek, vagy roskatagnak, vagy tehetetlennek nyilvánította magát, s így ha Bácsba menni amúgy is nem szándékozom vala, legörömestebb magamat küldöttem volna oda.” *Mészáros*, 1867. I. 120. o. (Teleki jellemzése a nyomtatott kiadásból kimaradt, a kéziratból közölve. MTA Kt. Kit. Történelem. 2-r. 105.)

¹¹¹ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. szeptember 2. Közli: *Csány*, 1998. I. 239–240. o.

¹¹² Csány – Kossuth, Csáktornya, 1848. szeptember 5. Közli: *Csány*, 1998. I. 255. o.

¹¹³ „Mint bizonyosat mondhatom, mennyire tanácskozásomnak eredményére a katonasággal számolva bizonyosat mondhatni, hogy védeni fogjuk földünket, de megvédeni, ha az ellenség erősen ront be, nem fogjuk.” Csány – Kossuth, Nagykanizsa, 1848. szeptember 6., uő. – uő., uo., szeptember 7. éjfélkor.; uő. – Batthyány, Letenye, szeptember 9. Közli: *Csány*, 1998. I. 257., 259., 263. o.

¹¹⁴ Lásd erre Csány e napokban kelt jelentéseit, közli: *Csány*, 1998. I. 252., 254., 256–257., 260. o.

¹¹⁵ Csány – Teleki, h. és d. n. Közli: *Csány*, 1998. I. 261–262. o.

az előnyomulásra vonatkozó parancsokat.¹¹⁶ Ugyanezen a napon felszólította Telekit, nyilatkozzék, vajon még mindig cs. kir. tábornoknak tartja-e magát, mire Teleki igennel válaszolt, hozzátéve, hogy mint ilyen, a király által kinevezett magyar hadügyminiszternek van alárendelve.¹¹⁷

E napokban Csány úgy vélte, a horvát támadás rövidesen bekövetkezik, s nem sok eredményt várt Batthyány és Deák bécsi tárgyalásaitól sem, mondván, attól tart, „hogy a felső parancsnak Jellačić engedelmeskedni nem fog. Verőcén egyenesen kinyilatkoztatta bejövételét, nem a nemzet, hanem annak miniszterei ellen.”¹¹⁸ „Ha a bécsi kísérlet az ország részéről nem sikerült – írta szeptember 9-én –, körülményeink nagy változást szenvednek, méltóztassék engemet magam alkalmazása végett utasítani, hogy teendőim közben a kellő irányt el ne tévesszem.” Ugyanezen a napon ő is megkapta a már említett szeptember 4-i királyi kéziratot. Csány „cselszövények nyomorú következményének” vélte azt, miután nem volt rajta miniszteri ellenjegyzés.¹¹⁹

Szeptember 8-án Teleki is megkapta a szeptember 4-i manifesztum nyomtatott példányát – a horvát előőrsöktől. Miután a kéziratot nem volt miniszteri ellenjegyzés, s ő maga semmilyen más formában, sem a nádortól, sem a budai főhadparancsnokságtól nem értesült róla, azonnal levelet írt a nádornak, s megkérdezte tőle, mit tegyen, ha a bán se-rege fegyverrel a kézben lépné át a határt. Ugyanakkor írt Jellačićnak is, és kérte, amíg a nádorhoz küldött futára vissza nem tér, azaz legalább 48 óra hosszan, halassza el az ellenségeskedések megkezdését, nehogy véres összeütközésre kerüljön sor. Hivatkozott a bán ismert lojalítására, s kérte, legyen tekintettel az ő és csapatai kétes (hamis) helyzetére.¹²⁰

Jellačić szeptember 9-én már értesült arról, hogy Bécsben az uralkodó kitérő választ adott a felterjesztett pénzügyi és katonaillesztési törvényjavaslat szentesítését kérő országgyűlési küldöttségnek, s hogy a Batthyány-kormány ezzel gyakorlatilag lemondottnak tekinthető. Ezen a napon a horvátok lezárták a varasdi Dráva-hidat. Ebből nyilvánvalóvá vált, hogy a támadás már csak órák kérdése.¹²¹ A bán szeptember 10-én válaszolt Teleki szeptember 8-i levelére. Kijelentette, hogy Teleki hamis helyzetének rövidesen vége lesz; az uralkodó őt, Jellačićot visszahelyezte méltóságába, s hú szolgájának nevezte; mindazok tehát, akik ellene működnek, éppen az ellenkezői annak. Teleki egy megszünt minisztériumot védelmez csapataival; Batthyány és Esterházy lemondtak, Széchenyi elmenekült Pestről. Szégyen, bűn lenne, ha Teleki cs. kir. csapatokat vezényelne ellene; s ezt a cs. kir. hadsereg kilencetized része sem akarná. Teleki nyújtsa tehát kezét, s vegyen részt a jó ügy győzelmében.¹²²

¹¹⁶ Wilhelm Hompesch naplója, 1848. szeptember 6. *Hauptmann*, 1975. II. 195–196. o.

¹¹⁷ Teleki szeptember 6-i válaszáat ismerteti: *Spira*, 2001. 255. o.

¹¹⁸ Csány – Batthyány, Nagykanizsa, 1848. szeptember 6. Közli: *Csány*, 1998. I. 256. o.

¹¹⁹ Csány – Batthyány, Letenye, 1848. szeptember 9. Közli: *Csány*, 1998. I. 263–264. o. és *Urbán*, 1999. II. 1248–1249. o.

¹²⁰ Teleki – Jellačić, Letenye, 1848. szeptember 8. Szeptember 9-i dátummal közli: *Hauptmann*, 1975. 268–269. o. Szeptember 8-i dátummal ismerteti: *Spira*, 2001. 255–256., 440. o. A nádorhoz írott levél eredetije nem ismert, de megvan a nádor szeptember 10-én kelt válasza. HL 1848-49. 2/41. (Teleki periratainak 7. számú melléklete.)

¹²¹ Lásd erre: Csány – Batthyány-kormány, Letenye, 1848. szeptember 9. éjféلكor; uő. – Zala megye, uo., ua. Közli: *Csány*, 1998. I. 265., 267. o.

¹²² Jellačić – Teleki, Varasd, 1848. szeptember 10. Eredeti tisztázata. HL 1848-49. 2/49a 1/2. Teleki periratai №. 5. A fogalmazvány alapján közli: *Hauptmann*, 1975. 269–271. o. Ismerteti: *Spira*, 2001. 256., 440. o.

A bán egyik segédtsíztjét, Wilhelm Hompesch grófit bírta meg a levél kézbesítésével, aki Letenyénél találkozott Telekivel.¹²³ Teleki aznap írott válaszában közölte: örömmel veszi, hogy a bán őt becsületes embernek tartja; s ha annak tartja, nyilván nem tételezi fel róla, hogy esküszegő módon elhagy egy olyan posztot, amelyet az őfelsége által szentesített magyar minisztérium, következőleg maga az uralkodó parancsára vett át. Ha ez a minisztérium lemond, s ő, Teleki erről hivatalosan értesült, az ő állása is megváltozik, s akkor örömmel nyújt a bánnak békejobbót. Ezek után arra hivatkozott, hogy az uralkodó szeptember 4-i manifesztuma értelmében a király e tekintetben a nádornál is rendelkezett. Ezt kitudandó, ő, Teleki, már futárt küldött a nádorhoz. Kérte Jellačićot, addig legyen türelemmel, hiszen a futár legkésőbb másnap reggel megérkezik. A levél végén szinte könyörgött a bánnak, hogy mindaddig maradjon állásaiban, amíg ez megtörténik, „nehogy esetleg beláthatatlan nyomorúságot hozzon oly sok századon át szép testvéri kötelékben együttélő nemzeteinkre. Olyannyira meg vagyok győződve Excellenciád lojális becsületességéről, hogy nem hiszem, miszerint egy baráttól megtagadná azt, amit egy ellenségtől sem utasítana vissza.”¹²⁴

A bán levelét, illetve Teleki választát hozó-vivő Hompesch őrnagy már útközben elkezdte osztogatni Jellačićnak a magyar oldalon található cs. kir. csapatokhoz intézett felszólítását. Ebben a bán kijelentette, hogy a horvátok és az uralkodó jogainak védelmére lép magyar földre. Megvádolta a magyar kormányt, hogy a birodalom és a hadsereg felbomlasztására törekedett, s kifejezte reményét, hogy bajtársai soha nem fogják fegyvereket testvéreik ellen fordítani.¹²⁵

Ugyanezen a napon Jellačić – Neustaedter vezérőrnagy útján – felszólította a Muraközben állomásozó cs. kir. csapatok parancsnokait, Franz Begg őrnagyot, a magyar 48. (Ernő) seregre 3. zászlóalja, valamint Karl Bubna und Littitz őrnagyot, a 9. (Miklós) huszárezred osztályparancsnokát, hogy előnyomulásakor vagy csatlakozzanak hozzá, vagy vonuljanak vissza; s nekik is megküldte a fent ismertetett kiáltványát. Begg őrnagy a nyílt árulásra ugyan nem volt hajlandó, annál is kevésbé, mert attól tartott, hogy „a Kossuth-féle emisszáriusok által felizgatott legénysége lemészárolná”; de szeptember 11-én hódolattól csöpögő válaszában arról biztosította a bánt, hogy igyekszik rábeszélni Telekit a csatlakozásra, s hogy az ő életének legszebb napja lenne, ha csatlakozhatna az ő seregéhez. Begg továbbította Jellačić felszólítását Telekihez, s utasítást kért tőle, hogy védje-e a varasdi Dráva-hidat, s ezáltal „megkezdje-e a polgárháborút?” Teleki ezek után arra utasította, hogy erőit vonja vissza Csáktornyára, s a hídnál csupán egy négy főből álló huszárőrsöt hagyjon. Begg ezt is tudatta a bánnal, hozzátéve, hogy amint arról értesül, hogy a horvátok átlépték a Drávát, csapatával megkezdi a visszavonulást Letenyére.¹²⁶

Megjegyzendő, hogy Spira – nem figyelve Hauptmann egy megjegyzésére – egy el nem küldött, az elküldött-nél némileg radikálisabb hangvétellű fogalmazvány alapján ismerteti az iratot.

¹²³ Hauptmann, 1975. II. 198. o.

¹²⁴ Teleki – Jellačić, [Letenyé], 1848. szeptember 10. A tisztázatról készült másolat alapján közli: Hauptmann, 1975. II. 271–272. o. Fogalmazványát lásd: HL 1848-49. 2/128a. A levélváltás tartalmát pontosan ismertette a kormánynak küldött szeptember 10-i jelentésében Csány is. Közli: Csány, 1998. I. 268–269. o.

¹²⁵ Közli: Urbán, 1984. 105. o. Születésére lásd: Spira György: Egy ellenforradalmi suskus 1848 nyarán. In: Jottányit se a negyvennyolcból! Budapest, 1989. 153–168. o.

¹²⁶ Jellačić – Begg és Bubna, Varasd, 1848. szeptember 10. Denkstein fogalmazványa. 80/op. KA AFA Karton 1894. Kr.-sl. A., resp. I. AK u. J. 1848-9-18. Begg – Jellačić, H. n. 1848. szeptember 11. uo. 1848-9-28.

A Teleki és a bán közötti üzenetváltásról Csány is értesült. A kormányhoz küldött jelentésében tudatta, hogy ha a kormány lemond, Teleki is le fog köszönni, s ezután a sorkatonasággal sem lehet számolni; a kormány tehát semmi esetre se mondjon le, mert két honvédszászlóaljjal (amelyek közül az egyik nincs felszerelve és kiképezve) és a nemzetőrséggel aligha lehet feltartóztatni a bán seregét. „Ha segínyt nem küld az Isten és átalványos népfelkelés nem állandó be, úgy tőle függ Pestet mielőbb megközelíteni” – írta.¹²⁷ Röviddel ezután Telekitől megkapta a bán által Begghez intézett felszólítást és a kiáltványt is. Teleki „ezen iratok következtében... Muraköznek védelmével felhagyott, jóllehet azt mindaddig védeni szándékozott, és kinyilatkoztatta, hogy azt másképpen védeni nem fogja, mint a bent lévő csekély számú katonasággal hátrálás közben”. Csány úgy vélte, immáron Telekivel is ott tart, mint korábban Ottingerrel. Csány megpróbálta lebeszélni Telekit a Muraköz harc nélküli feladásáról, mondván, hogy ha néhány napig ellenállnak, azalatt újabb erősítések érkehetnek; és a sereget az elfogatás ellen a Murán vert hidak kellőképpen biztosítják. Teleki azonban hajthatatlan maradt. Csány ezek után úgy vélte, hogy Teleki utasításai ellenében a sorkatonaság úgysem engedelmeskedne neki, ő maga tehát a Pest felé visszavonuló seregnek csak élelmezési biztosa lehetne. Ezért ismét lemondott biztosságáról azzal, hogy küldjenek helyette olyat, „ki nálomnál szerencsésebb nézeteit a katonai parancsnok urak nézetével összhangzásba hozni”.¹²⁸

Teleki szeptember 9-én jelentette a budai főhadparancsnokságnak, hogy „biztos hírek szerint” Jellačić aznap vagy másnap mintegy 15–20 000 fő élén átlépi a határt. Teleki úgy vélte, a rendelkezésére álló csapatokkal képtelen hosszabb ideig tartani magát, s ezért harcolva vonul vissza a Mura vonalára. Ha azonban a túlerő onnan is elűzné, mihez tartási parancsot kér a főhadparancsnokságtól. A jelentés szeptember 11-én, azon a napon, amikor a kormány lemondott, már Pesten volt.¹²⁹ Szeptember 10-én egy újabb, a hadügyminisztériumhoz intézett sajátkezű jelentésben tudatta, hogy Jellačić aznap éjjel vagy másnap két ponton, Varasdnál és Draskovecnél 20–20 000 fővel átlépi a Drávát; ő maga megpróbálja Letenyénél feltartóztatni, de ha a bán serege Draskovecnél is áttör, kénytelen visszavonulni, nehogy az a hátába kerüljön. Ezért erősítéseket, vagy legalább utasítást kér.¹³⁰

A kormánybiztos és a fővezér közötti nézeteltérés azonban úgy tűnik, a hadsereg tisztikara számára nem volt ennyire nyilvánvaló, vagy legalábbis nem tűnt olyan kibékíthetetlennek, mint ahogy azt Csány a kormánynak jelentette. Hamvassy Emérnek, a székesfehérvári önkéntes mozgó nemzetőrök parancsnokának egy leveléből tudjuk, miszerint szeptember 10-én Letenyén haditanácsot tartottak, amelyen minden önálló zászlóalj és század parancsnokai részt vettek, s amelyen elhatározták, „hogy ha a horvátok a Drávát átlélik, tüstént egész vonalban egyaránt visszavonulunk.”¹³¹

Kivonatosan közli őket: *Hauptmann*, 1975. II. 274–276. o. Begg aggodalmaira lásd Hompesch szeptember 10-i naplóbejegyzését: *uo.* II. 199. o.

¹²⁷ Csány – Batthyány-kormány, Letenye, 1848. szeptember 10. Közli: *Csány*, 1998. I. 268–269. o.

¹²⁸ Csány – Batthyány-kormány, Letenye, 1848. szeptember 10. Közli: *Csány*, 1998. I. 269–271. o.

¹²⁹ Teleki – budai főhadparancsnokság, Letenye, 1848. szeptember 9. №. 242. Eredeti tisztázat. MOL HM Ált. 1848:7185. Mellette Hrabovszky szeptember 11-én kelt kísérőirata a hadügyminisztériumhoz. Másolat az eredeti tisztázatról. HL Generalkommando, Praesidiale. 1848:579.

¹³⁰ Teleki – hadügyminisztérium, h. és d. n. Sk. tisztázat. MOL N 31. István nádor iratai. Miniszteri iratok. 1848:2426. „Érk. szeptember 12. 848. – Iratok közé, mert rövid úton elintéztem a tárgyat.”

¹³¹ Hamvassy – Székesfehérvár város, Nagyrécsa, 1848. szeptember 13. Kivonatosan közli: *Lauschmann*, 1995. 149. o.

Miután szeptember 10-én este a horvátok szálláscsinálói és előőrsei Légrádnál is megjelentek, Telekiben és tisztjeiben aggodalom támadt: ha Jellačić csapatai ott kelnek át a Dráván, „nehány órával hamarabb érhetvén Kanizsára, a muraközi, Csáktornya körüli tábor részét bizonyosan elfogják”. Ehhez járult az a tényező, hogy Légrádtól lefelé csak nemzetőri erők őrizték a Dráva-vonalat, azaz egy esetleges horvát átkelési kísérlet ott már tényleg semmilyen akadályba nem ütközött volna. Teleki és tisztjei szeptember 11-én reggel egy újabb haditanács alkalmával¹³² mindezt elmondták Csánynak, aki ezek után beleegyezett a Muraköz feladásába, annál is inkább, mert Teleki bizonytalankodása miatt nem bízott a sorkatonaság magatartásában sem.¹³³

A dolgot tovább bonyolította, hogy a 6. (Wrbna) könnyűlovasezred egy osztályáról az a hír terjedt el, miszerint át akar állni Jellačićhoz, s ez az osztály a somogyi Dráva-szakaszon, Berzencénél állomásozott, tehát az amúgy is gyenge védvonalat meg is szakíthatta. Csány ezért elrendelte a zalai, somogyi és vasi nemzetőrség visszavonását a Dráva-vonalról.¹³⁴ Időközben, szeptember 11-én Jellačić csapatai a varasdi hídon átkeltek a Muraközbe, s megkezdték annak elözönlését.

Teleki és Csány eredetileg azt tervezték, hogy a Mura vonalát védik, azonban egy, a táborban lévő vezérkari tiszt kifejtette, hogy a Mura vonala alig fél óráig tartható a rendelkezésre álló erőkkel. Ezért szeptember 12-én elhatározták, hogy Nagykanizsáig vonják vissza a sereg, a huszár, a tüzér, és a honvédcsoportokat; s Csány ide rendelte a háromhavi szolgálatot vállalt, a Dráva somogyi szakaszát őrző vasi mozgósított nemzetőri ezredet is. Teleki közben újra kijelentette, hogy „amint a minisztérium lelép, ő csak szankcionált kormánynak engedelmeskedik.” Hasonló értelmű nyilatkozatot tettek a cs. kir. csapatok tisztjei.¹³⁵ A tisztikar bizonytalanságát jelezte, hogy a 60. (Wasa) gyalogezred 1. zászlóaljának tisztikara felterjesztést intézett az uralkodóhoz, amelyben utasítást kértek, vajon használják-e fegyverüket a szeptember 4-i manifesztum értelmében tisztségeibe visszahelyezett bán vezérletével előnyomuló, ugyanazon zászlóra esküdött, s ugyanazon esküt tett határőrök ellen, vagy sem. A kérelmet láttamozta Milpökh alezredes, az ezred parancsnoka és maga Teleki is.¹³⁶

¹³² Lásd erre Hamvassy – Székesfehérvár város, Nagyrécse, 1848. szeptember 13. Kivonatosan közli: *Lauschmann*, 1995. 149. o.

¹³³ Csány – Batthyány-kormány és Kossuth, Nagykanizsa, 1848. szeptember 11. Közli: *Csány*, 1998. I. 272–273. o. A kormányhoz intézett jelentést közli *Urbán*: Batthyány-ir. II. 1270–1271. o. Lásd még Csány – Kossuth és Szemere, Kiskomárom, 1848. szeptember 14. reggel 5 óra. *Csány*, 1998. I. 280. o.

¹³⁴ Lásd erre Csány szeptember 11-i leveleit Zala megye közönségéhez, ill. szeptember 12-i leveleit Telekihez és Vidos Józsefhez. Közli: *Csány*, 1998. I. 274–279. o.

¹³⁵ Csány – Vidos József, Nagykanizsa, 1848. szeptember 12. Közli: *Csány*, 1998. I. 277–279. o.

¹³⁶ Stadler főhadnagy, ezredsegédtiszt – V. Ferdinánd, Nagykanizsa, 1848. szeptember 12. KA KM Präs. 1848:5088. Közli: *Rupprecht von Virtsolog*, 1871. 266–267. o., magyar fordításban *Gelich*, é. n. I. 180–181. o. A feliratot kézbesítő Rezniczek főhadnagy azt kapta válaszul, hogy a tisztikar kérdésére a rövidesen megjelenő uralkodói manifesztum ad majd választ. Ez valószínűleg a szeptember 22-én a magyarországi haderőhöz intézett uralkodói manifesztum volt, amelyben V. Ferdinánd reményét fejezte ki, hogy minden parancsnok arra fog törekedni, „hogy ugyanazon egy hadsereg részeinek ellenséges találkozása elkerültessek.” Közli: *Pap*, 1869. II. 43–44. o. (Elképzelhető persze az is, hogy a Lambergtörvény fővezéri kinevezéséről szóló szeptember 25-i kiáltványra vonatkozott az utalás. Uo. 78–79. o.) A hadügyminisztérium ilyen értelmű háttérrel szeptember 28-án ad acta tette a folyamodványt. *Rupprecht von Virtsolog*, 1871. 267. o. egy szeptember 28-án megjelent uralkodói manifesztumra utal; ilyenről azonban nincs tudomásunk. – A küldöttségről Csány szeptember 15-én tájékoztatta Batthyányt, lásd erre *Csány*, 1998. I. 295. o.

Teleki szeptember 12-én tett jelentést a magyar hadügyminisztériumnak a visszavonulásról. A nyomasztó ellenséges túlerő miatt nem bízott abban, hogy hosszabb ideig tarthatják magukat Nagykanizsa környékén. „...itteni seregünk csekélysege a hatszor erősebb ellenség által mindenfelül körül van véve, a legnagyobb veszedelemnek vagyон kitéve, minél fogva kötelességemnek tartom ezennel a legsürgetősebben segítséget kérni, vagy további utasítást kikérni, hogy a minden részről felénk nyomuló ellenség ellen mi teendő legyenek, addig is szándékozom, ha valami nagy ellenséges erő által kénteleníttem N[agy]kanizsát elhagyni, magam Komárom város [Komárváros, Kiskomárom] felé visszavonni” – jelentette a kormánynak.¹³⁷ Ugyanakkor arról biztosította Csányt, hogy az ellenséget beljebb csalják az országba, „Keszthelynél, megkezdjük vele a csatát, és azt Pest felé vonulva annyiszor, ahányszor arra alkalom nyílik, kifárasztására ismételandjük, amíg hátulról és oldalvást nékie népfelkeléssel fogunk ártani”.¹³⁸

Időközben Teleki Nagykanizsán megkapta a nádor válaszát a szeptember 8-án hozzá intézett levelére. István nádor szeptember 10-én azt válaszolta, hogy miután a királytól nem kapott utasítást azzal kapcsolatban, mit tegyen, ha Jellačić fegyverrel a kezében lépne át a magyar határt, nem adhat tanácsot Telekinek. Mint magyar nádor csak azt mondhatja, hogy ha Jellačić nem tud az uralkodótól egyenes parancsot felmutatni, ami Magyarország megtámadására felhatalmazná, s ha Telekinek elegendő ereje van, fegyveresen szálljon szembe a betörő csapatokkal.¹³⁹

Teleki szintén ezzel egy időben, valószínűleg szeptember 13-án arról értesült, hogy szeptember 11-én lemondott Batthyány kormánya. A híre összehívta tisztjeit, akik kijelentették, hogy ebben a helyzetben nem szándékoznak szembeszállni Jellačićcsal, s maga Teleki is hasonló nyilatkozatot tett. Teleki ezt 13-án hajnali két órakor megírta a budai főhadparancsnokságnak, s mielőbbi határozott utasítást kért arra nézve, mit is tegyen.¹⁴⁰

Teleki valóban kínos helyzetben volt. Megkapta a nádor ellenállásra buzdító levelét, Csány a horvát erőkkel szembeni aktív védelemért könyörgött neki, ugyanakkor megérkezett a kormány lemondásának híre is, Jellačić pedig egyelőre hangzatos szólamokkal fizette ki, amikor a támadásra vonatkozó uralkodói felhatalmazást kérte tőle. Miután azonban szeptember 13-án azt is megtudta, hogy az országgyűlés szeptember 11-én a Batthyány-kormány két radikalizmusáról ismert tagját, Kossuthot és Szemerét bízta meg

¹³⁷ Teleki [Nagykanizsa, 1848. szeptember 12.] a hadügyminisztériumhoz intézett jelentését közli: *Urbán*, 1999. II. 1285–1286. o. és *Hermann – Molnár*, 2000. I. 116–117. o.

¹³⁸ Csány – Batthyány, Keszthely, 1848. szeptember 14. Közli: *Csány*, 1998. I. 280. o. Vö. uő. – Kossuth és Szemere, Kiskomárom, 1848. szeptember 14. reggel 5 óra. uo. I. 282. o.

¹³⁹ István nádor – Teleki, Buda, 1848. szeptember 10. HL 1848-49. 2/41. (Teleki periratainak 7. sz. melléklete). A levél komoly bizonyíték mellett, hogy István nádor nem volt beavatva a katonai ellenforradalom terveibe, s hogy egészen szeptember 21-éig, Jellačićcsal tervezett találkozásának meghiúsulásáig a bán inváziójának megállítását tartotta fő feladatának. A levél kézhez vételére lásd: Teleki 1849. január 25-i vallomását a bécsi Militär-Central Untersuchungs-Comission előtt. KA AFA HA DA 1848/49-13-356b.

¹⁴⁰ Teleki – budai főhadparancsnokság, [Nagykanizsa?] 1848. szeptember 13. hajnali 2 óra. Sk. tisztaát. MOL HM Ált. 1848:6881. (A jelentés datálásával kapcsolatban problémát jelent az, hogy Teleki az első mondatában arról ír, miszerint aznap dandárja egy részével Keszthelyig vonult vissza. Ugyanakkor az a tény, hogy Csánynak szeptember 13-án este arról beszélt, miszerint Keszthely környékén szándékozik bevágni a főhadparancsnokság utasítását; s a sereg csak 14-én ért Keszthelyre, arra mutat, hogy a jelentés első mondatát nem kell szó szerint érteni, csupán arról van szó, hogy Teleki a visszavonulás következő állomását közölte a főhadparancsnoksággal.)

a végrehajtó hatalom vitelével, kijelentette Csánynak, hogy őket nem ismerheti el törvényes előljáróinak, csapataival visszavonul, és Jellačić ellen harcolni nem fog.¹⁴¹ Csány ezután írásban szólította fel ennek ellenkezőjére, Teleki azonban még aznap írott válaszában egyenesen kijelentette, hogy „minekutána az Őfelségétől, a királytól szankcionált minisztérium leköszönt, és jelenleg semmi törvényes kormány nincs hazánkban, az ellenünk... Jellačić vezérlete alatt [felvonult sereg ellen], minden tisztek közös megegyezéséből semmi ellenséges lépést nem tehetünk és teszünk, mivel az eskünk ellen volna.”¹⁴²

Csány ezzel kapcsolatban nyilatkozatot kért az egyes alakulatoktól; Lázár György gróf, az 1. honvédszászlóalj parancsnoka kijelentette, hogy „hogy a szoros katonai rendet a szó tellyes értelmében fel fogjuk tartani, és elvárjuk a törvényes új kormányt és annak további rendeleteit.”¹⁴³

Közben Teleki csapatai megkezdték Nagykanizsa kiürítését, s 13-án a hírre, hogy a horvátok Letenyénél hidat vernek a Murán, valamennyi csapat elhagyta a várost.¹⁴⁴ Maga Teleki szeptember 13-án még Nagykanizsáról Begg őrnagyot küldte Jellačićhoz, azzal a szóbeli üzenettel, hogy semlegesen fogja magát viselni, s reguláris csapataival elvonul a bán seregének útjából.¹⁴⁵ A bán az üzenetet félreértette (vagy Begg adta át azt félreérthetően, vagy eleve az volt), s válaszul 13-án egy magánlevélben örömét fejezte ki afölött, hogy Teleki átáll hozzá; egy hivatalos parancsban pedig arra utasította Telekit, hogy a minél teljesebb semlegesség érdekében az Alsóhahót–Bak–Nova–Lendva–Muraszombat útvonalon vonuljon Stájerországba, Radkersburgba (ahol nyilván az ottani főhadparancsnokság rendelkezése alá került volna).¹⁴⁶

Szeptember 13-án az esti órákban Csány megkapta Kossuth és Szemere közösen, szeptember 12-én délben elkezdett, s délután 3-kor befejezett, Telekihez és hozzá, Csányhoz írott levelét. Ebben a – nagyobbrészt Szemere által fogalmazott okmányban – a két miniszter tudatta velük a kormány lemondását, kettejük ideiglenes megbízását. A két miniszter úgy vélte, hogy ha a bán támadna, seregének a dunántúli haderő egyelőre nem képes ellenállni. (Ekkor ugyanis még nem tudtak a horvát betörésről.) Arra utasították tehát Csányt és Telekit, hogy a bán seregével szemben állítsák fel a magukét, de ne támadjanak, hanem szólítsák fel Jellačićot a visszatérésre. Ha erre nem hajlandó, s fegyveres fellépéssel fenyeget, „bocsátani fogják, mint egy engedetlen csapatot”, s felelőssé

¹⁴¹ Csány – Kossuth és Szemere, Kiskomárom, 1848. szeptember 14. reggel 5 óra. Közli: *Csány*, 1998. I. 280. o. Vö.: Uő. – Baththyány, Keszthely, 1848. szeptember 14. uo. 282. o.

¹⁴² Teleki – Csány, [Nagykanizsa?], 1848. szeptember 13. Közli: *Csány*, 1998. I. 281. o. és *Urbán*, 1999. II. 1329. o. Csány leveléről csak az előző jegyzetben hivatkozott, Kossuthhoz és Szemeréhez intézett jelentéséből tudunk.

¹⁴³ Közli: *Hermann – Molnár*, 2000. I. 117. o.

¹⁴⁴ Csány – Kossuth és Szemere, Kiskomárom, 1848. szeptember 14. reggel 5 óra. Közli: *Csány*, 1998. I. 280. o.

¹⁴⁵ Minderre lásd Teleki 1849. január 25-i vallomását: KA AFA HA DA 1848/49-13-356b.

¹⁴⁶ Jellačić – Teleki, Hodosán, 1848. szeptember 13. №. 122/op. K. Fogalmazvány. KA AFA Karton 1894. Kr.-sl. A., resp. I. AK u. J. 1848-9-44. Másolat. KA KM Präs. 1848:5270. A bán magánleveléről csak Teleki 1849. január 25-i vallomásából tudunk. KA AFA HA DA 1848/49-13-356b. A parancs másolatát Jellačić szeptember 14-én Hodosánból 131/op. K. szám alatt továbbította Burits vezérőrnagynak, a luttenbergi cs. kir. csapatok parancsnokának, Burits pedig szeptember 18-án Luttenbergből kért mihez tartási utasítást az illíriai és belső-ausztriai főhadparancsnokságtól. Spannocchi altábornagy szeptember 20-án Grazból továbbította a kérést Latournak, aki szeptember 25-én közölte, hogy miután Teleki nem csatlakozott a bánhoz, Burits korlátozza tevékenységét a stájer határ védelmére. KA KM Präs. 1848:5270.

teszik a következményekért. Arra azonban vigyázzanak, nehogy csalfán lefegyverezze őket. A két miniszter azt is lehetségesnek tartotta, hogy a bán háta mögött a magyar haderő Zágrábig tör előre; s újabb segélyerők küldését ígérték. A levélhez délután 3-kor hozzáfűzött utóiratban közölték, hogy értesültek Jellačić betöréséről. „Ha Jellačićnak a beütésre az ok a mostani minisztérium, tudatjuk Önökkel, hogy pár óra múlva alulírottak is megszűnnek lenni miniszterek. Ez tehát Jellačićnak ürügyül nem szolgálhat.” (Ekkor ugyanis már tudták, hogy a képviselőház esti ülésén megtörténik annak bejelentése, hogy a nádor kit bízott meg az újabb kormányalakítással.)¹⁴⁷

Csány a „lojális és hazafias” rendeletet szeptember 13-án este 9 órakor azzal küldte át Telekinek, hogy ha „Nagyságodnak eljárásában ezen Nagyságod előtt bizonyosan váratlan nyilatkozat valami lényeges változást okozna, mit én legforróbban ohajtok, úgy méltóztassék az vélem tüstént magam alkalmazása végett tudatni.”¹⁴⁸ Telekit azonban ez sem bírta álláspontja megváltoztatására, s (valószínűleg Kiskomáromban) szóban kijelentette Csánynak, hogy Kossuthot és Szemerét nem ismeri el törvényes kormánynak. Pedig Csány a két miniszter levelét véve Teleki nevében egy felszólítást is megfogalmazott Jellačićhoz, amelyben tudatta a kormány lemondását, s erre hivatkozva felszólította a bánt, „hogy e honnak határaiból seregét vonja vissza, – s minden ellenséges szándékkal hagyjon föl.” Külön hangsúlyozta, hogy a két nép kibékülése iránti vágy „indította Kossuth minisztert arra: hogy miután Önnek ellenszenvével találkozott, mondjon le arról [ti. a miniszterségről], ha ekképp a két testvérnép öszvebékülése eszközölhető leend.”¹⁴⁹

Teleki ugyanakkor felszólította Csányt: „helezzem el tábortat Keszthel körül az úton kívül valahová, ahol a haditanácshoz küldendő jelentésére a választ bévárhatja. Mire midőn e vidéknek szegénységét tekintve, az élelmezés eránti agodalmat fejeztem volna ki, azt felelé, hogy ő ez esetben kész Jellačićhoz átmenni; rövid szóváltás után ezen gondolattól ugyan elállott, de letelepülési tervénél megmaradott”. Csány – miután meg volt győződve arról, hogy a sorkatonaság legénységi állománya „a haza ügye eránti rokonszenvet” mutat – intézkedett a szerezési és huszárcsapatok Keszthely környéki elhelyezéséről. Ezután Vidos Józseffel, a vasi mozgó nemzetőri ezred parancsnokával és tisztjeivel tanácskozott, s arra utasította Vidost, hogy alakulatát együtt tartva térjen vissza megyéjébe. Ő maga elhatározta, hogy a két honvédszázalóval, s a szintén nemrég a táborba érkezett székesfehérvári önkéntes mozgó nemzetőrökkel Pest felé vonul.¹⁵⁰

Szeptember 14-én a hadsereg folytatta a visszavonulást Keszthelyre. Csány itt kapta Batthyány szeptember 13-án kelt levelét, amelyből kiderült, hogy Batthyány ismét átvette a kormányt, s egyben felszólította Csányt kormánybiztosi megbízatásának folytatására.

¹⁴⁷ Szemere és Kossuth – Csány és Teleki, Budapest, 1848. szeptember 12. déli 12 – délután 3 óra. Közli: *Urbán*, 1999. 1277–1278. o.

¹⁴⁸ Csány – Teleki, Galambok, 1848. szeptember 13. este 9 óra. Közli: *Csány*, 1998. I. 280. o.

¹⁴⁹ A dátum nélküli fogalmazvány alapján közli: *Hermann Róbert*: „...tán a tavasz a durva tél után kellemetes leend” Vidos József levelei és jelentései 1848 február – szeptember. *Vasi Szemle*, 1998/2. 159–160. o. A kiskomáromi keletkezést az valószínűsíti, hogy Csány szeptember 14-én hajnali 5 órakor Kiskomáromból Kossuthhoz és Szemeréhez írott levele is Vidos kézírása.

¹⁵⁰ Csány – Kossuth és Szemere, Kiskomárom, 1848. szeptember 14. reggel 5 óra. Közli: *Csány*, 1998. I. 280–283. o. és *Urbán*, 1999. II. 1325–1327. o. Csány szeptember 21-én arról írt Batthyánynak, hogy Szirányi Ernő tábornoki százados „igen hazafiasan, és megkülönböztetőleg viselte magát, minden módon igyekezvén gróf Telekit fatális tervétől elvonni.” Közli: *Csány*, 1998. I. 318–320. o. és *Urbán*, 1999. II. 1515–1517. o.

ra. Felszólította, hogy kíséreljen meg mindent a horvát hadsereg feltartóztatása érdekében, ha pedig ez nem lehetséges, vonuljon vissza Veszprém környékére, ahová rövidesen több mint 10 000 főnyi erősítés és 30 löveg érkezik.¹⁵¹

Ugyanakkor megérkezett Jellačić Telekinek írott szeptember 13-i válasza is, s Teleki levelet kapott a nádortól is, amelyből kiderült, hogy az szeptember 12-én a megváltozott körülményekre hivatkozva előnyomulásának felfüggesztésére szólította fel a bánt. Ezzel egy időben Teleki értesült Batthyány újabb miniszterelnöki megbízásáról is. Az öreg katonát nyilván sértette, hogy a frissen tábornokká avanzsált bán ilyen lekezelően bánik vele. Ezért szeptember 14-én Keszthelyről írott válaszában udvariasan visszautasította a bán parancsát, mondván, hogy csapataival már elhagyta Nagykanizsát, s hogy főhadparancsnoki utasítás nélkül lehetetlennek véli elhagyni az országot, azonban semlegesen fogja magát viselni. Mindezt megírta Pestre is, s óránként várja a futár visszatértét. Kérte tehát a bánt, közölje néhány sorban, egyetért-e ezzel, „mert a katonai becsületről oly magas eszmém van, hogy bármifajta dezertálást foltnak tartanék.” A nádor Jellačićhoz intézett levelére, s Batthyány újabb megbízására hivatkozva kifejezte a horvátok és magyarok közötti viszály békés kiegyenlítésével kapcsolatos reményét.¹⁵²

Teleki tehát kivárt. Várta a főhadparancsnokság utasítását, ugyanakkor a nádor kétszeri, szeptember 10-i és 12-i állásfoglalása is arra indíthatta, hogy ne vesse magát a bán karjaiba. Batthyány újabb miniszterelnöki megbízatása e tekintetben számára nem jelentett semmit: Csánynak kijelentette, hogy őt „sem ismeri el törvényes miniszternek.” Csány ezt jelentette Batthyánynak is azzal, hogy „méltóztassék, a lehető legnagyobb gyorsasággal, a makacs megátalkodót nádori és haditanácsai [főhadparancsnoksági] parancsokkal kötelességre visszautasítani”. Tudatta, hogy Teleki semlegességi nyilatkozatot tett Jellačićnak, s hogy ő maga megpróbálja megszerezni Telekitől a tüzérségét alkotó két ágyúüteget. Attól tartott, hogy a bán serege folytatja előnyomulását, s Teleki megmarad semleges állásában, a parancsnoksága alatt lévő erők gyakorlatilag elvesztek az ellenállás számára. „Nyugtalan aggodalommal nézek a holnapi nap reggelének elébe, amikor Jellačićnak engedelmissége, vagy engedetlensége tudomásomra jövend, ez utolsó esetben, az álgyúktól fájdalommalan veszek búcsút, a sorkatonaságra azonban felszólalásokkal igyekezendek hatni” – fejezte be jelentését.¹⁵³

Csány másnap, szeptember 15-én egy átiratban fel is szólította Telekit, hogy ha már nem hajlandó a hon védelmére, legalább a nála lévő lövegeket adja át.¹⁵⁴ Szintén e napon az önkéntesek mielőbbi kiállítására, illetve a Batthyány által szeptember 13-án elrendelt népfelkelés megszervezésére utasította Zala megyét. Ugyanezen a napon kiáltványt fogalmazott a drávai hadsereg szerezeti katonáihoz, amelyben tudatta velük Batthyány újabb miniszterelnöki megbízatását, valamint hogy „hogy fenséges nádorunk öfensége

¹⁵¹ Batthyány – Csány, Pest, 1848. szeptember 13. Közli: *Urbán*, 1999. II. 1294–1295. o.

¹⁵² Teleki – Jellačić, Keszthely, 1848. szeptember 14. Közli: *Hauptmann*, 1975. II. 276–277. o. A nádor Telekihez írott levele nem ismert, csupán Teleki utal rá. A nádor Jellačićhoz intézett levele szeptember 12-én kelt, idéz belőle: *Hauptmann*, 1975. II. 108. o., valamint *Spira*, 2001. 262. o. Röviden ismerteti: *Gergely András: Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye.* (Labirintus.) Gyomaendrőd, 1989. 120. o.

¹⁵³ Csány – Batthyány, Keszthely, 1848. szeptember 14. Közli: *Csány*, 1998. I. 282–284. o. és *Urbán*, 1999. II. 1327–1329. o.

¹⁵⁴ Csány – Teleki, Keszthely, 1848. szeptember 15. Közli: *Csány*, 1998. I. 285. o.

szeretett honunkért és királyunkért mint valódi honpolgár szinte vérét áldozni mindenkor kész.” Egyben felszólította őket, hogy hagyják el alakulatukat, s önkéntesként csatlakozzanak a Csány vezérlete alatt Buda felé visszavonuló sereghez.¹⁵⁵

A (beláthatatlan következményekkel fenyegető) kiáltvány kiadására azonban már nem került sor, mert nem volt rá szükség. Szeptember 15-én az esti órákban Keszthelyen Csánynál megjelent Karl Bubna und Littitz őrnagy a 9. (Miklós) huszárezred tisztjeivel, valamint Bárczay János százados, a visszavonuló sereghez rövidesen csatlakozó 4. (Sándor) huszárezred századok tisztjeinek nevében, s kijelentették, „hogy ők visszavonulni vagy elmaradni nem fognak, sőt, a hazáért vívni, harcolni, és ha kell, halni kívánnak.”¹⁵⁶ Majd ugyanezek a tisztek az est folyamán felkeresték Telekit is, aki előtt hasonló nyilatkozatot tettek. Teleki – látva a huszárok hangulatát – ezután „közömbösségi tervétől elállott”, majd a Keszthelyen lévő serezedri és huszártisztek közösen egy levelet fogalmaztak meg Jellačićhoz.¹⁵⁷ A levélben közölték, nincs tudomásuk arról, hogy Jellačić „határozott parancsot kapott volna ő császári és királyi felségétől Magyarország határainak átlépésére.” Ha kapott ilyet, semlegesek fognak maradni; ha nem, „úgy egyetlen derék katona sem kívánhatja, hogy mi Ausztria fegyvereinek becsületét, mely a hadsereg minden egyes osztályára kiterjed, kompromittáljuk, és folytassuk visszavonulásunkat, ami oly föltevésekre szolgálna okul, melyek katonai becsületünket érintenék; és bármi nehezen is essék olyan bajtársakkal csatába bocsátkozni, kikkel eddig minden összeütközést kerültünk, mindazonáltal mostani állásunkat, ha megtámadtatunk, védeni fogjuk.” Végül megemlítették, hogy az uralkodó által aláírt, a magyarországi főhadparancsnokságokat a magyar hadügyminisztérium alá rendelő kéziratokat mindmáig nem vonták vissza. A levelet ötven cs. kir. tiszt (a 48. és 60. sorszámozott zászlóaljából, a 9. huszárezredből, illetve a drávai hadtest cs. kir. tüzérségéből), végül maga Teleki is aláírta.¹⁵⁸

A levelet Bárczay János, a 4. (Sándor) huszárezred kapitánya, Karl Bubna und Littitz őrnagy a 9. (Miklós) huszárezredből és Alois Wiedersperg őrnagy a 60. (Wasa) gyalogezredből vitték a horvát táborba. Jellačić szeptember 16-án Kiskomáromban fogadta őket, s természetesen nem tudta előmutatni az uralkodói felhatalmazást. Tartott néhány hangzatos szónoklatot a fegyverbarátságról és a dicsőséges cs. kir. hadseregről, s igyekezett erkölcsi nyomást gyakorolni a küldöttekre. A küldöttség tagjai azonban kijelentték: az első adandó alkalommal szembeszállnak seregével.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Mindkét rendeletet közli: Csány, 1998. I. 285–288. o.

¹⁵⁶ Csány – Somogy megyei nemzetőrség, Keszthely, 1848. szeptember 15. Közli: Csány, 1998. I. 291. o.

¹⁵⁷ Csány – Batthyány, Keszthely, 1848. szeptember 15. éjjélkor. Közli: Csány, 1998. I. 293–295. o. és *Urbán*, 1999. II. 1351–1353. o.

¹⁵⁸ A tisztikar Jellačićhoz intézett, dátum nélküli levelét közli: *Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49.* Bearbeitet von *Róbert Hermann, Thomas Kleťečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi.* Herausgegeben von *Christoph Tepperberg und Jolán Szijj.* Wien–Budapest, 2005. 34–35. o., az aláírások nélkül: *Rupprecht von Virtsolov*, 268. o., magyar fordításban: *Gelich*, é. n. I. 182. o. és *Novák*, 1906. 90–91. o. Vö. még: KLÖM XII. 1003–1004. o. és *Urbán*, 1999. II. 1409–1410. o. – A 4. huszárezred tisztjei azért nem voltak ott az aláírók között, mert az ezred századai az aláírás pillanatában nem voltak Keszthelyen. *Hermann Róbert*: Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő honvédtábornok élete. (Militaria Hungarica I.) Budapest, 1997. 24–25. o.

¹⁵⁹ A küldöttségre lásd: Csány, 1998. I. 298–300. o.; *Urbán*: Bathyány-ir. II. 1411–1413., 1438. o.; *Hermann Róbert*: A drávai hadtest hadműveleti naplója. In: *Molnár András* (szerk.): *Hadtörténelmi tanulmányok.* (Zalai Gyűjtemény 36/I.) Zalaegerszeg, 1995. 204–206. o.

A drávai seregnél történekről értesülve, ám Csány szeptember 14-én kelt jelentését még nem ismerve, szeptember 15-én délelőtt Batthyány határozott hangvételű parancsot küldött Telekinek arról, hogy egy talpalatnyi földet se adjon fel harc nélkül, s ha nem akarná teljesíteni a rendeletet, adja át a parancsnokságot a rangban lefelé haladva az utána következő tisztnek mindaddig, „míg egyvalaki találkozni fog, ki hazája szent földjét megvédni első legszentebb kötelességének ismeri”.¹⁶⁰ A rendeletről értesítette Csányt is, s egyben ismertette azt a képviselőház délben kezdődő ülésén.¹⁶¹

A miniszterelnök a képviselőház esti ülésén felolvastatta Csány szeptember 14-i jelentését, majd kijelentette, hogy a fővezérlet „egy percig sem maradhat többé” Teleki kezében. Ezért javasolta, hogy kérjék fel a nádort a dunántúli hadsereg fővezérletének átvételére.¹⁶² Kossuth támogatta a javaslatot azzal, hogy a képviselőház három teljhatalmú biztost is küldjön ki a táborba, „kik, az árulók ellenében használják föl teljes hatalmukat.”¹⁶³ Miután a nádor erre hajlandónak mutatkozott, Kossuth ismét javasolta a három biztos kiküldését, majd hozzátette, „mikint a leküldött három biztosnak kiküldetését korántsem értem úgy, hogy ez által Csány László országbiztos úr eljárásában legkevesebb csonkítást akarnék tenni. Én Csány László urat, istennek hála, azon férfiak közé számítom, kiknek létele felett örvend a szív, mikor árulással találkozik olyan oldalról is, honnan találkoznia kétszeresen fáj. Csány László tökéletesen helyén van, ő a hazának köszönetére érdemessé tette magát, (éljen!) hatalma csonkítatlanul marad, s hatalmának sikert eszközölni a törvényhozó testület nevében, és vele egyetértőleg lesz hivatása a kiküldötteknek.”¹⁶⁴

Batthyány ugyanezen a napon felszólította a verbászi táborban lévő Mészáros Lázár hadügyminisztert, hogy ha alkalmasnak tartja rá, küldje meg a dunántúli hadsereg fővezérségének átvételéről szóló rendeletét Kiss Ernő ezredesnek, vagy ha őt nem tartja alkalmasnak, Vetter Antal alezredesnek.¹⁶⁵

Az időközben beállt pozitív fordulatról, a tisztikar fellépéséről Csány szeptember 15-én éjjélkor értesítette Batthyányt. Jelentésében javasolta Teleki helyett más fővezér – pl. Móga János altábornagy, budai hadosztályparancsnok – táborba küldését, valamint több főtszít törzstisztté való előléptetését. Egyben javasolta, hogy a tisztikar fellépéséről a hír-

¹⁶⁰ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1333. o.

¹⁶¹ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1334., 1341. o. – Teleki ténykedése kapcsán Budapesten azok, akik Jellačić átkelésének helyszínét ismerték, árulásról beszéltek, mert „a varasdáni [varasdi] hídon az átmenetelt gátolni lehetett, a légrádi átmenetelt p[é]di]g olyan nehéznek tartják, hogy ott legkönnyebb volna az ellenséget megállítani.” *Hunfalvy Pál*: *Napló 1848–1849. S. a. r.*: *Urbán Aladár*. (Magyar Ritkaságok.) Budapest, 1986. 80. o.

¹⁶² Közli: *Urbán*, 1999. II. 1343–1344. o. – Gyulay Lajos képviselő naplója szerint „Ádámnak fivérei Teleki József és Samu levelet írtak hozzá, azt nyilatkozatva, hogy 60 évi becsülettel hordozott nevét, megbecstelénfvén, ütközzék meg azonnal Jelachichal, és vagy győzzön, vagy vesszen el ott, mert, szemök eleibe addig nem kerülhet.” Gyulay Lajos naplója a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5. – 1849. június 22. S. a. r.: *V. András János – Csetri Elek – Miskolczy Ambrus*. (Transylvanica Varietas.) Budapest, 2003. II. köt. 158. o. A szobrász Ferenczy István is úgy értesült, hogy amikor Teleki Ádám két testvére, József és Samu megtudták testvérük eljárását, „azon éccaka [!] egymással szemközt sírások között virrasztottak”, majd állítólag írtak neki, „hogy ezen mocskot a nemzetségről, ha vérébe kerülne is, mossa le, mert külömben [!] testvéreknem tartják.” Ferenczy István – Ferenczy József, Pest, 1848. szeptember 17–18., 21., 24. Közli: *Ferenczy*, 1912. 399–401. o.

¹⁶³ KLÖM XII. 957–962. o.

¹⁶⁴ KLÖM XII. 962. o.

¹⁶⁵ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1339. o.

lapok útján tudósítsák a közönséget, „mert egyedül ez változtatá meg gróf Telekinek a hazát kétségkívül veszéllyel fenyegető közömbösségét, és elhárítá azon botrányt, melyet az ellenség előli félrevonulása, bármi csekély része engedelmességet volna is parancsának, előidézendő vala.”¹⁶⁶

Másnap, szeptember 16-án írott jelentésében közölte, hogy a tisztikar Jellačićhoz intézett levelét három küldött vitte a bán táborába, s beszámolt a nemzetőrség és a népfelkelés szervezésével kapcsolatos intézkedéseiről. Tudatta, hogy a tisztikar „elhatározottan néz a csata elébe, én nagy hatást várok ezen lelkesültek példájától, a lehangolt nemzetre nézve.”¹⁶⁷

Szeptember 17-én immáron a követség eredményéről számolhatott be. A három, a bán táborában járt tiszt jelentéséből kitűnt, hogy Jellačićnak nincs uralkodói felhatalmazása a Magyarország elleni támadásra, s hogy „királyunk a siralmas játékban nincsen vegyülve”. Ekkor már értesült a nádor fővezérségéről,¹⁶⁸ valamint arról, hogy az országgyűlés vele együtt három biztost is küldött a táborba. „...ha ez bizodalmatlanságot jelent, akkor tudni fogom mihez tartani magamat – írta –; tenni, igaz, mit sem tudtam iszonyatos fárodalmaim után is, – de bizodalmatlanságot nem érdemltem, azért azt nem tűröm, hisz igaz, úgysis már alig bírom a fárodalmakat, azért tartós képzelhetlen munkásságot és fárodalmakat nem bírok ki.” Egyben arra hivatkozva, hogy az általa, Teleki magatartásáról írott jelentés „egy placatumban”¹⁶⁹ oly gyalázatosan elferdítve közölték a publicummal, hogy az eránt nem hallgathatok”, kérte a jelentés másolatban való megküldését. Csány ugyanis attól tartott, hogy a plakát rossz hatással lesz a tisztikarra.¹⁷⁰

A tisztikar fellépése, és az a tény, hogy Jellačić nem rendelkezik egyenes uralkodói felhatalmazással, Telekire sem maradt hatás nélkül. A tábornok szeptember 17-én Keszthelyről jelentést küldött a hadügyminisztériumnak arról, hogy a hírek szerint Jellačić egyik hadoszlopa Marcali felé fordult, „és így talán szándéka lehet serege egy részével a Balaton jobb parti postaúton előhaladni, másik része seregének még mindég Hídvég mellett”; az ő, Teleki előőrsei a Zala folyónál állnak, ő maga pedig serege nagyobb részével Kanizsánál [helyesen: Keszthelynél] van. „Az ellenség mozdulata után határozhatok csak az én részemről.” Ha Jellačić „a Balaton túlsó partján előnyomulna, szükségesnek látnám a Veszprémnél gyülekező sereget Siófok fele intéztetni, de mindenestre egy főparancsnokra volna szükség ennél a seregnél, mivel én innet nem mozdulhatok el.” A jelentésben tudatta, hogy a 7. (Hardegg) vértés- és az 1. (János főherceg) dragonyosezred állítólag átállt Jellačićhoz (az előbbi hír igaz volt, az utóbbi nem), s

¹⁶⁶ Csány – Batthyány, Keszthely, 1848. szeptember 15. éjjélkor. Közli: *Csány*, 1998. I. 293–295. o. és *Urbán*, 1999. II. 1351–1353. o.

¹⁶⁷ Csány – Batthyány, Keszthely, 1848. szeptember 16. Közli: *Csány*, 1998. I. 296–297. o. és *Urbán*, 1999. II. 1381–1382. o.

¹⁶⁸ Maga a nádor ezt szeptember 16-án közölte Csányval és Telekivel, az előbbinek szóló levelet közli: *Urbán*, 1999. II. 1366–1367. o.

¹⁶⁹ Ez valószínűleg a „Wichtige Nachrichten. Ungarn ist durch Adam Teleky an Jelachich verrathen!!! Jelachich bereits über Kanischa” kezdetű plakát volt, amely Pesten, szeptember 16-án jelent meg. MOL R 32. Az 1848–1849. évi forradalomra, szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó nyomtatványok, dátum szerint. Egy példánya megtalálható MOL Csány-ir. Komáromban lefoglalt iratok, 66.

¹⁷⁰ Csány – Batthyány, Keszthely, 1848. szeptember 17. Közli: *Csány*, 1998. I. 299–301. o. és *Urbán*, 1999. II. 1411–1414. o.

hogy a Balaton túlsó részéről érkezett három huszárosztály lovai ugyan „egy kevésbé lejöttek, de reményem, a másfél porció abrak, mellett, melyet k[irályi] biztos úr ígért, hamar helyrejönnek.”¹⁷¹ Ugyanezen a napon este az időközben Veszprémbé érkezett nádor utasította Telekit, hogy küldjön seregéről részletes létszámkimutatást, s ha a körülmények megengedik, próbálja meg felderíteni az ellenség állását. Az eredményről értesítse őt, hogy ezáltal a beérkező csapatokat a legmegfelelőbb helyen lehessen alkalmazni. Ha vissza kellene vonulnia, ezt a legnagyobb rendben tegye, s erről is küldjön jelentést.¹⁷²

Mindenesetre eltartott egy ideig, amíg a helyzet mindenki számára tisztázódott. Ivánka Imre őrnagy, a dunáninni önkéntes mozgó nemzetőrség váci táborának parancsnoka szeptember 18-án utasítást kért Batthyánytól, „kinek parancsai alá vagyok vetve”; vagy kérte a miniszterelnök felhatalmazását, hogy embereivel és a hozzá csatlakozókkal „ön belátásom és felelőssége után indulhassak.” Mindezt az egymást érő legellenkezőbb hírekkel magyarázta, amelyek között „itt nem tudja magát mihez tartani az ember”; az azonban biztos, „hogy gróf Teleki halhatatlanul [hallatlanul] csalta meg a nemzet bizalmát és eddig szeplőtelen nevét bemocskolta.”¹⁷³

Batthyány szeptember 17-én válaszolt Csány szeptember 15-i a tisztikar hazafias fellépését tudató jelentésére. Tudatta új kormányának névsorát; közölte, hogy a hadsereg vezényletét a nádor veszi át, s hogy vele együtt Móga altábornagy és Holsche vezérőrnagy is a táborba ment; hogy a Délvidékről erősítéseket irányítanak a Dunántúlra. Megerősítette a Csány által felterjesztett kinevezéseket, s tájékoztatott a táborba indított egyéb erősítésekről, valamint a védelmi munkálatokról.¹⁷⁴ Egy másik tudósításában közölte, hogy a Délvidékről felhozott erősítéseket Dunaföldvárra irányítják.¹⁷⁵ E napon – Csány kérésének megfelelően – hírlapi tudósítást íratott a drávai hadtest tisztikarának hazafias fellépéséről, amely a Közlöny másnapi számában, majd több más hírlapban meg is jelent.¹⁷⁶

A miniszterelnök szeptember 18-án Csány szeptember 16-i jelentésére írott válaszában közölte, hogy Horváth Vilmost kinevezte zalai kormánybiztossá, s hogy Csányt felhatalmazza a mozgó portyázó csapatok tisztjeinek kinevezésére.¹⁷⁷ Ugyanezen a napon a jelentés alapján hírlapi tudósítást íratott arról, hogy a drávai hadtest tisztikara küldöttséget indított a bán táborába; Csány jelentésének másolatát pedig tájékoztatás végett megküldte Mészáros Lázár hadügyminiszternek, aki ekkor a bácskai táborban tartózkodott, azzal, hogy azt közölje Beöthy Ödön teljhatalmú országos biztossal is.¹⁷⁸

¹⁷¹ Teleki – Hadügyminisztérium, Keszthely, 1848. szeptember 17. MOL KPA 23. (Eredetileg iktatva HM 1848:6868. alatt.) Gombos alezredes szeptember 19-én továbbította ezt Batthyáynak, hogy Telekit utasítani kellene, miszerint a jövőben egyenesen a nádornak jelentsen, s a hadügyminisztériumhoz csak másolatban küldje meg jelentését. MOL HM Ált. 1848:6868.

¹⁷² István nádor – Teleki, Veszprém, 1848. szeptember 17. este 10 óra. KA AFA Karton 1894. Kr.-sl. A., resp. I. AK u. J. 1848-9-6 ½.

¹⁷³ Ivánka – Batthyány, Lovasberény, 1848. szeptember 18. MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Általános iratok. №. 3958.

¹⁷⁴ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1399–1400. o.

¹⁷⁵ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1401. o.

¹⁷⁶ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1409–1410. o. A hírlapi közlemény visszhangjára lásd: Ferenczy István – Ferenczy József, Pest, 1848. szeptember 17–18., 21., 24. Közli: *Ferenczy*, 1912. 399–401. o. Ferenczy szeptember 21-én úgy hallotta, hogy ugyanezek a tiszték „azt hallván, hogy Pesten a reszpublika [!] ki volna kiáltva, azt mondák, hogy ily feltétel alatt nem harcolnak.”

¹⁷⁷ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1437–1438. o.

¹⁷⁸ Mindkettőt közli: *Urbán*, 1999. II. 1438–1439. o.

Szeptember 19-én Csány szeptember 17-i jelentésére válaszolt. Közölte, hogy Jellačić a hírek szerint a Balaton déli partján nyomul előre, ezért a nádor rendelete értelmében a magyar erőket is Székesfehérvár környékén fogják koncentrálni. Tudatta, hogy „azon egyének, kik az országgyűlés által a dunántúli táborba küldettek, nem Ön iránti bizodalmatlanságból, hanem inkább a főherceg nádor tiszteletéül küldettek.” Csány kérésére megküldte a kormánybiztos szeptember 14-i jelentésének másolatát azzal, hogy ebből Csány meggyőződhet, „miképp nekem okvetlen kötelességem volt azt a Háznak előterjeszteni, és főként ennek lehet köszönni, hogy főherceg nádor személyesen indult a táborba”; de ugyanígy kötelességének érezte, hogy a Csány és a nádor által Teleki igazolására közölteket a Ház tudomására hozza.¹⁷⁹

Időközben Teleki szeptember 18-án is jelentést küldött a nádornak arról, hogy a bán seregének egy része Marcali felé tart. A nádor a jelentést véve maga is úgy vélte, hogy Jellačić a Keszthely és Tapolca környékén álló magyar főerőket foglalkoztatva, főerejével a Balaton déli partján előnyomulva akar Székesfehérvár vagy Ercsi felé fordulni, s így elfoglalni a fővárost. Ezért arra utasította Telekit, hogy csapataival vonuljon vissza Veszprém felé, hogy onnan akár Várpalotán át Székesfehérvár, akár Kenesén át Lepsény felé vonulhasson. Ha viszont a bán főereje állna vele szemközt, kísérelje meg feltartóztatni.¹⁸⁰

A fővezérséget elvállaló nádor szeptember 19-én érkezett meg Tapolcára; vele volt Móga János altábornagy, pesti hadosztályparancsnok is. A nádor helyett a továbbiakban ténylegesen ő intézte a csapatok mozgatását. Teleki fővezérsége ezzel megszűnt, de továbbra is a hadseregnek maradt. Fővezéri ténykedésének utolsó aktusaként a nádor utasítására szeptember 20-án ő vezette vissza Veszprémig a csapatokat. A hadügyminisztériumnak aznap jelentette, hogy másnap a sereg Lepsénybe vonul, majd szabadkozászként hozzátette: „Hogy jelentéseimet eddig minden nap nem tettem, oka, hogy szállásoló helyeinken posta nem volt, és hogy az országnak a futári költségeket meggazdálkodni akartam.”¹⁸¹

Csány fenntartásai ugyan megmaradtak Telekivel szemben, de egy Batthyányhoz intézett jelentése szerint azért nem akart ellene „tovább szót emelni, mert azt hisszük, hogy azon lelkesült tisztikarnak, melynek lelkesülése őt úgy is ártalmatlanná tette, kedve ellen cselekednénk.”¹⁸² A pákozdi csata előtt és alatt Teleki volt a tartalék parancsnoka, majd október végéig hadoszlop-, illetve hadosztályparancsnokként szolgált. A Lajta 1848. október 28-i átlépését megelőzően jelezte távozási szándékát, s haditörvényszéki vallomása szerint már a határátlépést követő napon (azaz október 29-én) parasztnak öltözve elhagyta Parndorfot, s Pozsonyba utazott.¹⁸³ 1849-ben azonban a cs. kir. hatóságok így is hadbíróság elé állították, és augusztus 30-án rangfosztásra ítélték.

¹⁷⁹ Közli: *Urbán*, 1999. II. 1453–1454. – István nádor szeptember 18-án este 9-kor Batthyányhoz intézett levelében közölte, hogy a Teleki ellen felhozott vádak „félreértésen alapszanak, s ő el van határozva az ellenséggel lehetségig megvívni.” Uo. II. 1421. o.

¹⁸⁰ István nádor – Teleki, Veszprém, 1848. szeptember 18. HL 1848-49. 2/89. Teleki Ádám periratai, №. 10. (Telek jelentéséről csak a nádor válaszából tudunk.)

¹⁸¹ Teleki – hadügyminisztérium Veszprém, 1848. szeptember 20. MOL KPA №. 101.

¹⁸² Csány – Batthyány, Székesfehérvár, 1848. szeptember 21. Közli: *Csány*, 1998. I. 318–320. o. és *Urbán*, 1999. II. 1515–1517. o.

¹⁸³ Telekire lásd Kossuth 1848. október 25-én az OHB-hoz intézett jelentését, közli: KLÖM XIII. 277. o.; ill. Teleki 1849. január 25-én Bécsben tett vallomását, lásd: KA AFA Karton. 1855 HA DA 1848/9-13-356b. 8. ív.

RÖVIDÍTÉSEK

1848–49.	HL Az 1848-1849. évi forradalom s szabadságharc iratai.
<i>Aradi</i> , 1972.	<i>Aradi Péter</i> : A Dráva-vidék védelmének szervezése 1848 nyarán. (Somogyi Almanach 16–17.) Kaposvár, 1972.
<i>Bona</i> , 2000.	<i>Bona Gábor</i> : Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3., átdolgozott, javított és bővített kiadás. Budapest, 2000.
<i>Csány</i> , 1998. I.	Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S. a. r.: <i>Hermann Róbert</i> . (Zalai Gyűjtemény 44.) Zalaegerszeg, 1998. I. k.
Csány-ir.	MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai.
<i>F. Kiss</i> , 1989.	<i>F. Kiss Erzsébet</i> : Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Budapest, 1989.
<i>Ferenczy</i> , 1912.	<i>Wallentény Dezső</i> (szerk.): <i>Ferenczy István levelei</i> . Rimaszombat, 1912.
<i>Gelich</i> , é. n. I–III.	<i>Gelich Rikárd</i> : Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Budapest, é. n. I. k.
HA DA	KA AFA Krieg in Ungarn 1848–1849. Hauptarmee. Detailakten.
<i>Hauptmann</i> , 1975. I–II.	<i>Ferdinand Hauptmann</i> : Jelačić's Kriegszug nach Ungarn 1848. Graz, 1975. I–II. k.
<i>Hermann</i> , 2008/a.	<i>Hermann Róbert</i> : A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Budapest, 2008.
<i>Hermann</i> , 2008/b.	<i>Hermann Róbert</i> : A drávai védvonal 1848. június–szeptember. In: <i>Hermann</i> , 2008/a. 11–35. o.
<i>Hermann – Molnár</i> , 2000. I.	<i>Hermann Róbert – Molnár András</i> : Nagykanizsa és környéke 1848–1849-ben. Okmánytár. Nagykanizsa, 2000. I. köt.
HL	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
HM Ált.	MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok.
KA	Kriegsarchiv, Wien
KLÖM XII.	Kossuth Lajos összes munkái. XII. köt. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r.: <i>Sinkovics István</i> . Budapest, 1957.
KLÖM XIII.	Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r.: <i>Barta István</i> . Budapest, 1952.
KM Präs.	KA Kriegsministerium. Präsidiale.
KPA.	MOL H 2. Kossuth Polizei Akten
Kr.-sl. A., resp. I. AK u. J.	Kroatisch-slovenische [!] Armee, respektive I. Armeekorps unter Jellačić
<i>Lauschmann</i> , 1995.	<i>Lauschmann Gyula</i> : Székesfehérvár története. III. k. A városi polgárosodás évtizedei 1801–1848. A nemzeti függetlenségi küzdelem 1848–1849. Szerk.: <i>Farkas Gábor</i> . (Közlemények Székesfehérvár város történetéből.) Székesfehérvár, 1995.
<i>Mészáros</i> , 1867. I.	Mészáros Lázár emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja <i>Szokoly Viktor</i> . Pest, 1866. I. k.
Min. lev. HM	MOL Csány-ir. Miniszterek levelei. Hadügyminisztérium.

MOL	Magyar Országos Levéltár
MTA Kt. Kit.	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirtattár
<i>Neustaedter</i> , 1942. II.	<i>Joseph Neustaedter: Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848. Bibliothèque de L'Institut Français de Zagreb. Première Série. Zagreb, 1942. Tome II.</i>
<i>Novák</i> , 1906.	<i>Novák Mihály: Zala vármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. (2., bővített kiadás.) Zalaegerszeg, 1906.</i>
OHB	MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai.
<i>Pap</i> , 1868–1869. I–II.	<i>Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848–1849. Pest, 1868–1869. I–II. köt.</i>
<i>Rupprecht von Virtsolog</i> , 1871.	<i>Coloman Rupprecht von Virtsolog: Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes gegenwärtig Gustav Prinz von Wasa. Wien, 1871.</i>
<i>Spira</i> , 2001.	<i>Spira György: Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Almócig. (A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság Kiskönyvtára. Szociológia, jog és rokon tudományok 4.) Újvidék, 2001.</i>
<i>Széchenyi</i> , 1978.	<i>Széchenyi István: Napló. S. a. r.: Oltványi Ambrus. Az előszót írta Sótér István. Fordította Jékely Zoltán és Györffy Miklós. Budapest, 1978.</i>
<i>Szőcs</i> , 1972.	<i>Szőcs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. (Értekezések a történeti tudományok köréből 65.) Budapest, 1972.</i>
<i>Szőcs</i> , 1990.	<i>Szőcs Sebestyén: Csány László kormánybiztosi tevékenysége 1848 áprilistól szeptember végéig. In: Molnár András (szerk.): Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790–1849. (Zalai Gyűjtemény 30. köt.) Zalaegerszeg, 1990. 63–132. o.</i>
<i>Urbán</i> , 1984.	<i>Urbán Aladár: Pákozdi, 1848. Budapest, 1984.</i>
<i>Urbán</i> , 1999. I–II.	Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta <i>Urbán Aladár</i> . Budapest, 1999. I–II. k.
<i>Urbán</i> , 2007.	<i>Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. Budapest, 2007.</i>

Róbert Hermann

CHANGE SIDES, STEP ASIDE OR RESIST?

The Question of High Command in Transdanubia in Summer and Autumn 1848:
from Franz Ottinger to Ádám Teleki

Summary

In a matter of barely five months, between early June and early November 1848, six persons altogether lead the Transdanubian Hungarian army consecutively. There were two Imperial-Royal major generals among them, Franz Ottinger and Ádám Teleki; one Imperial-Royal colonel, Andor Melczer; two Imperial-Royal lieutenant generals, Habsburg Archduke István (the palatine of the country at the same time) and János Móga; finally one newly appointed Honvéd major general, Artúr Görgei. The circumstances of their appointment and their retirement clearly show the course during which the Imperial-Royal Army split in two. The army-part loyal to the Hungarian government, complemented with Hungarian soldiers and the volunteer mobile national guards, was from that time on willing to, and at the same time grew able to defend the country from foreign attack. The study presents the considerations that lead to each person's appointment to commander-in-chief. It also describes the conflicts that evolved between them and the representatives of the political leadership, and the circumstances that made their further work impossible.

It was for the Croatian threat that the defence line at the Drava was set up in Transdanubia in June 1848. Its first commander-in-chief, Major General Franz Ottinger, a native of the town of Sopron, had previously worked as a deputy Minister of War, too. However, Ottinger proved to be politically unreliable in his new position, therefore he was relieved. After him, the government sent Colonel Andor Melczer, Under-Secretary of War, to survey the Drava Line, but Melczer did not show enough resolution either. Finally, Major General Ádám Teleki, Brigade Commander in Pest, became the commander of the Drava Line on 20 August. Teleki seemed more loyal than his predecessors, but he wavered during the attack of Jellačić on 11 September, and he too had to be replaced.

Hermann Róbert

CHANGER DE CAMP, SE RETIRER OU RESISTER?

Le dilemme des généraux commandants en chef en Transdanubie à l'été et automne
1848. 1ère partie. Franz Ottinger, Andor Melczer et comte Ádám Teleki

Résumé

En moins de cinq mois, entre début juin et début novembre 1848, six personnes se succédèrent à la tête de l'armée hongroise transdanubienne parmi lesquelles deux généraux de brigade impériaux et royaux Franz Ottinger et Ádám Teleki ; un colonel impérial et royal Andor Melczer ; deux généraux de division impériaux et royaux, István archiduc Habsbourg (également palatin du pays) et János Móga ; et pour finir un général de brigade de l'armée honvéd fraîchement nommé Artúr Görgei. Le contexte de leur nomination et de leur départ illustre bien le processus qui a conduit à la scission de l'armée impériale et royale de Hongrie. La partie de l'armée qui était loyale au gouvernement hongrois fut rejointe par l'armée honvéd et la garde nationale mobile volontaire. Elle devint alors capable de défendre le pays contre une attaque extérieure et elle en

avait également la volonté. L'étude présente les critères selon lesquels les différentes personnes ont été nommées généraux commandants en chef, leurs conflits avec la direction politique et les motifs qui expliquent leur départ.

En raison de la menace croate, une ligne de défense fut mise en place en Transdanubie à la rivière Drava en juin 1848. Son premier commandant en chef, le général de brigade Franz Ottinger, un natif de la ville de Sopron, avait été auparavant vice-ministre de la défense nationale. Puisque Ottinger s'avéra politiquement indigne de confiance dans sa nouvelle fonction, il fut limogé. Ensuite, le gouvernement envoya le colonel Andor Melczer, secrétaire d'État au Ministère de la Défense pour inspecter la ligne de la Drava, mais il ne fit pas preuve d'une fermeté suffisante non plus. Le 20 août, c'est le général de brigade Ádám Teleki, commandant de brigade de Pest qui fut nommé commandant de la ligne de la Drava. Teleki semblait plus loyal que ses prédécesseurs, mais son hésitation au moment de l'offensive du 11 septembre de Jellačić lui coûta son poste.

Róbert Hermann

ÜBERTRETEN, BEISEITE TRETEN ODER SICH WIDERSETZEN?

Die Frage des Oberbefehlshabers in Transdanubien im Sommer und Herbst 1848: von Franz Ottinger bis Ádám Teleki

Resümee

Zwischen Anfang Juni und Ende November 1848, also in weniger als fünf Monaten, wechselten sich insgesamt sechs Personen an der Spitze der ungarischen Streitkraft in Transdanubien ab. Unter ihnen befanden sich zwei k. k. Generalmajore, Franz Ottinger und Ádám Teleki; ein k. k. Oberst, Andor Melczer; zwei k. k. Feldmarschallleutnants, Erzherzog Stephan von Habsburg (zugleich Palatin des Landes) und János Móga; und schließlich ein frisch ernannter Honvéd-Generalmajor, Artúr Görgei. Die Umstände ihrer Ernennung und ihres Abgangs zeigen klar denjenigen Prozess, infolge dessen sich die k. k. Streitkraft in Ungarn spaltete. Der gegenüber der ungarischen Regierung loyale Teil der Armee, ergänzt mit der Honvéd-Armee und der freiwilligen mobilen Nationalgarde, war im Anschluss daran bereit, aber auch fähig, das Land gegen äußere Angriffe zu schützen. Die Studie stellt vor, welche Aspekte zur Ernennung der einzelnen Personen zum Oberbefehlshaber geführt haben, welche Konflikte sie mit den Vertretern der politischen Führung hatten, bzw. was die Fortsetzung ihrer Tätigkeit unmöglich machte.

In Transdanubien wurde infolge der kroatischen Bedrohung im Juni 1848 die Verteidigungslinie an der Drau organisiert. Erster Oberbefehlshaber wurde der in Sopron (Ödenburg) geborene Generalmajor Franz Ottinger, der früher auch als stellvertretender Kriegsminister tätig war. Ottinger erwies sich jedoch in seiner neuen Position als politisch unzuverlässig und wurde deshalb abgelöst. Nach ihm entsandte die Regierung Oberst Andor Melczer, den Staatssekretär des Kriegsministeriums, zur Beschau der Drau-Linie, aber auch Melczer zeigte nicht die notwendige Entschlossenheit. Schließlich wurde am 20. August Generalmajor Ádám Teleki, Brigadier von Pest, Kommandant der Drau-Linie. Teleki erwies sich loyaler, als seine Vorgänger, geriet jedoch infolge des Angriffs von Jellačić am 11. September ins Schwanken und musste deshalb ebenfalls abgelöst werden.

ПЕРЕЙТИ НА СТОРОНУ ПРОТИВНИКА, УЙТИ В СТОРОНУ ИЛИ СОПРОТИВЛЯТЬСЯ?

Вопрос, ставившийся главнокомандующим летом и осенью 1848 года в Задунавье:
от Франца Оттингера до графа Адама Телеки

Резюме

В период с начала июня по начало ноября 1848 года, менее чем за пять месяцев во главе венгерских вооруженных сил было смещено всего шесть человек. Среди них было два генерал-майора императорской королевской армии, Франц Оттингер и Адам Телеки, один полковник императорской королевской армии Андор Мельцер, два генерал-лейтенанта императорской королевской армии – эрц-герцог Иштван Габсбург (одновременно наместник венгерского короля в стране) и Янош Мога, и в конце концов недавно получивший воинское звание хонведского генерал-майора Артур Гёргеи. Обстоятельства их назначения и отстранения от должности хорошо показывают тот процесс, в результате которого венгерские королевские императорские вооруженные силы раскололись надвое. Лояльная по отношению к венгерскому правительству часть армии, дополненная хонведами и добровольной маневренной национальной гвардией, после этого была согласна и одновременно стала способной защитить страну от наступления извне. Автор статьи показывает, какими соображениями руководствовались при назначении на должность начальника генерального штаба отдельных лиц, какие конфликты возникали с представителями политического руководства, и что сделало невозможным продолжение их работы.

В Задунавье в июне 1848 года по причине угрозы со стороны хорват был создан оборонный рубеж по реке Драва. Первый главнокомандующий этого рубежа генерал-майор Франц Оттингер, уроженец города Шопрон, ранее работал также и в должности заместителя министра обороны. Однако на новой должности Оттингер оказался политически неблагонадежным, поэтому он был смещен. После него правительство направило на инспектирование рубежа реки Дравы государственного секретаря министерства обороны полковника Андора Мельцер, но и Мельцер не проявил должной благонадежности. В конце концов 20 августа генерал-майор Адам Телеки, командир бригады Пешта, стал командующим рубежа реки Драва. Телеки казался более лояльным, чем его предшественники, однако он заколебался во время наступления Елашича 11 сентября и поэтому его также нужно было отправить в отставку.